

LUND UNIVERSITY

Påföljdsförslag och påföljdsval, Samstämmighet och variation mellan personutredning och domskäl

Svensson, Kerstin; Persson, Anders

2012

Link to publication

Citation for published version (APA):
Svensson, K., & Persson, A. (2012). *Påföljdsförslag och påföljdsval, Samstämmighet och variation mellan personutredning och domskäl*. Kriminalvården.

Total number of authors:
2

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

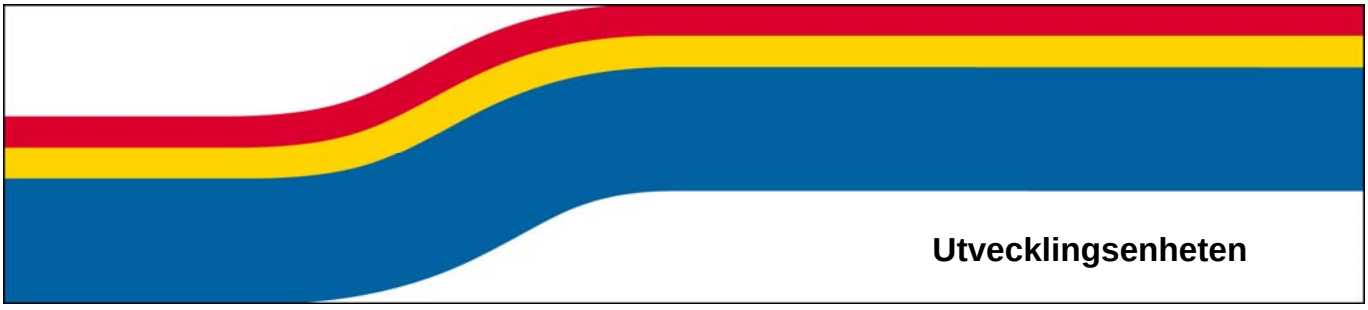
LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Kriminalvården

Påföljdsförslag och påföljdsval

Samstämmighet och variation mellan personutredning och domskäl



Utvecklingsenheten

Påföljdsförslag och påföljdsval

Samstämmighet och variation mellan personutredning och domskäl

Projektnummer: 2010:133

Kerstin Svensson, Anders Persson

Layout: Jenny Botvidsson Kriminalvårdens Utvecklingsenhet, 2011
Tryckning: Kriminalvården

Ytterligare exemplar kan beställas från:
Kriminalvården, 601 80 Norrköping
Beställningsnr: 6033
ISBN: 91-85187-89-5
Hemsida: www. kriminalvarden.se/publikationer

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING 6

Bakgrund 7
Om studien 7
Metod 8
Tidigare studier 10
Om påföljdsbestämning 10
Om personutredningen 12
Särskilt om personutredning och skyddstillsyn 13
Personutredningens genomslag 14

ARGUMENT I PU OCH DOM 15

Beslut om personutredning 15
Grundteman 15
Skillnader mellan kategorierna? 17

SAMSTÄMMIGHETER OCH OLIKHETER 19

När skyddstillsyn både föreslås och utdöms 19
När skyddstillsyn föreslås, men fängelse utdöms 20
När fängelse föreslås, men skyddstillsyn utdöms 21
När fängelse både föreslås och utdöms 22
Slutsatser 23

BEVEKELSEGRUNDER FÖR FÖRSLAG OCH VAL AV PÅFÖLJD 24

Skillnader i synen på skyddstillsynen? 24
En fråga om tolkningsföreträde 25
En inofficiell påföljdstrappa 25
Andra faktorer som påverkar 25
Bevekelsegrunderna summeras 26

AVSLUTANDE SAMMANFATTNING 27

Om kategorisering - att skapa en klient 27
Om logiker och att låna av varandra 28
Kvalitet 29
Riskbedömning 29
Personutredningens funktion 30

REFLEKTIONER ÖVER DE PRESENTERADE RESULTATEN 32

Personutredningens funktion 32
Frivårdens specifika kompetens 32
Välunderbyggda påföljdsförslag 32
Lämplighet eller genomförbarhet 33

REFERENSER 34

Lagtexter, förarbeten m.m. 34
Kriminalvårdens föreskrifter m.m. 34
Monografier, artiklar m.m. 35
Övriga dokument 36

BILAGA - INTERVJUGUIDE 37

INLEDNING

Brottmål, Stockholms tingsrätt, 10 mars 2010:

Stefan Tillberg är född 1974 och han förekommer 13 gånger i Belastningsregistret. Han står nu åtalad för stöld, men även för ett fall av rattfylleri och ett narkotikabrott. Frivården gör i personutredningen bedömningen att det finns en medelhög risk för återfall. Hans missbrukshistorik och att han dömts för narkotikabrottslighet beskrivs som riskfaktorer. Det finns skyddande omständigheter i form av ett ordnat boende och fast arbete. Man menar att det finns ett övervakningsbehov för att hantera recidivrisken. Han "bedöms vara i behov av stöd och kontroll inom ramen för en skyddstillsyn" och han bedöms också som lämplig för samhällstjänst.

Domstolen konstaterar att Stefan återfallit i likartad brottslighet och att de nu aktuella brotten har begåtts efter det att han dömts till skyddstillsyn, en dom han ännu inte avtjänat. Enbart hans "personliga förhållanden" är inte i sig tillräckliga skäl för att välja annan påföljd än fängelse. Straffvärdet bestäms till tre månader, men domstolen menar att "varken brottslighetens samlade straffvärde eller art talar i det här fallet för fängelse." Trots återfall och ett tidigare missbruk menar därför domstolen att det finns "alldeles särskilda skäl" för att döma Stefan till en ny skyddstillsyn med föreskrift om samhällstjänst.

Brottmål, Helsingborgs tingsrätt, 7 februari 2010

Fredrik Ängström är född 1969 och förekommer 19 gånger i Belastningsregistret. Också han står åtalad för stöld, samt ett fall av häleri. I frivårdens personutredning bedöms risken för återfall som hög, där kriminalitet, missbruk och en psykisk ohälsa utgör riskfaktorer. Det finns skyddande faktorer i form av pågående åtgärder riktade mot bostad och studier, och en etablerad kontakt med socialtjänst och psykiatri. Frivården bedömer att det finns en positiv utveckling i Fredriks liv och föreslår därför en skyddstillsyn som stöd i detta. Man föreslår även en föreskrift om att "följa den planering som frivården i samråd med socialtjänsten upprättar". Han bedöms dock inte som lämplig för samhällstjänst.

Domstolen konstaterar ganska kortfattat att det på grund av återfall finns en presumtion för fängelse. Frivårdens bedömning och förslag kommenteras med att "föreskriften brister i konkretion och en skyddstillsyn utgör inte en tillräckligt ingripande reaktion på brotten". Domstolen bestämmer straffvärdet till tre månader och dömer honom till fängelse. Eftersom brotten begicks under pågående övervakning efter en villkorlig frigivning förverkades också den villkorligt medgivna friheten.

Fredrik och Stefan är förvisso olika personer med olika livsomständigheter – men det finns också många likheter[1]. De är båda män i yngre medelåldern med missbruksproblem och en relativt omfattande kriminell historia. Båda har begått nya brott i anslutning till tidigare straff - den ene hade inte börjat verkställa det senaste straffet och den andre stod under övervakning efter en villkorlig frigivning. Båda döms för stöld som huvudbrott och med samma straffvärde (3 månader). Båda bedöms av frivården som i riskzonen för återfall och båda bedöms vara i behov av stöd inom ramen för en skyddstillsyn. I fallet med Stefan väljer domstolen att följa frivårdens bedömning och påföljdsförslag, och dömer honom till skyddstillsyn med föreskrift om samhällstjänst. I Fredriks fall menar domstolen däremot att frivårdens förslag är otillräckligt och dömer honom därför till fängelse.

[1] Namn, domstol och datum är fingerade, men båda fallen är genuina och ingår i denna studies empiriska underlag.

Varför dessa skillnader? Vilken roll spelar egentligen personutredningen och frivårdens påföljdsförslag för domstolens val av påföljd?

Bakgrund

I denna rapport presenteras en studie av frivårdens påföljdsförslag i personutredningar och domstolens argumentation kring val av påföljd. Den har genomförts vid Lunds universitet, finansierats av Kriminalvården och är en fristående fortsättning på en tidigare studie av personutredningar och riskbedömning (Svensson och Persson 2011).

I nämnda studie framkom det bland annat att utredningarna i mycket präglas av den generella sociala utredningens logik. De sociala undersökningarnas historia är lång och sprungen ur dels en administrativ och dels en medicinsk praktik (Beronius 1994). I olika tider har olika sociala utredningar gjorts med olika verktyg, periodvis utifrån strukturerade manualer, periodvis har utredningen byggt på teman i en löpande berättelse (Svensson, Johnsson och Laanemets 2008). Så är fallet också med personutredningar där det under tider funnits vissa strukturerade formulär med obligatoriska teman och i andra tider har de skrivits i löpande text.

Inför en domstolsförhandling kan en personutredning inhämtas från Kriminalvården enligt lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål. I Kriminalvården utförs då en utredning av två skäl: för att ge grund för domstolens påföljdsval och som bas för ett eventuellt fortsatt arbete med den åtalade om han eller hon döms till påföljd inom Kriminalvården. Kriminalvårdens huvudsakliga uppdrag är att, tillsammans med övriga myndigheter i rättskedjan, arbeta för att förebygga fortsatt brottslighet. Kriminalvårdens verksamhet skall därför vara inriktad mot åtgärder som reducerar återfall, vilket motiverar att i personutredningar särskilt uppmärksamma risken för fortsatt brottslighet. Personutredningen leder fram till ett förslag om lämplig påföljd, en rekommendation ur Kriminalvårdens perspektiv. Domstolarna har dock ingen skyldighet att följa de rekommendationer som lämnas i personutredningen.

Årligen utförs ca 30 000 personutredningar av Kriminalvården, men det finns ingen samlad bild av vilken betydelse dessa har i rätten. De som arbetar med att utföra utredningarna har uppfattningar om det och det diskuteras i möten mellan frivårdspersonal och tingsrättspersonal, men studier av personutredningens genomslag och betydelse i rätten är sällsynta.

Sedan slutet av 2009 används ett formulär för personutredningar och Kriminalvårdens orientering mot en evidensbaserad praktik i enlighet med den så kallade What Works-agendan har ett tydligt genomslag i hur personutredningarna skall genomföras. Det är bedömningar av den åtalades risk för återfall, vilka de specifika riskfaktorerna är och vilken påföljd som bäst lämpas för att adressera dessa risker som skall stå i centrum för frivårdens personutredning. Det finns således aktuella uppgifter på hur personutredningar är uppbyggda, vad de innehåller och vilka grundtankar de bygger på. Men vad händer när dessa Kriminalvårdens grundtankar möter domstolens praktik? Vad händer med de argument som förs fram? Används eller förkastas de? Hur argumenterar domstolen? Vad är det för argument som betonas av domstolen? Är det samma som lyfts fram från Kriminalvården? Detta är frågor som legat till grund för studien som presenteras i denna rapport.

Om studien

Syfte och centrala frågeställningar

Syftet har varit att fördjupa förståelsen för relationen mellan frivårdens påföljdsförslag och domstolens beslut i påföljdsfrågan. Ett antagande vi ville pröva var om frivården genom personutredningen gör en första kategorisering av den misstänkte, och att domstolen därefter antingen konfirmerar eller förkastar frivårdens bedömning. Det skulle innebära, i de fall påföljdsförslaget är lagtekniskt möjligt, att det är frivården som utformar domen. Har personutredningen detta starka genomslag?

Vi ville också pröva materialet i ljuset av en annan tankegång. Eftersom domstol och frivård har olika funktioner i rättssystemet ligger det nära till hands att tänka att de båda följer olika tankesystem, olika logiker. Detta betraktelsesätt har prövats i en studie av socialarbetares

utredningar av barn och unga i LVU-ärenden[2]. Det visade sig att två olika logiker framträder i länsrättens förhandlingar; både en rättslig och en terapeutisk logik, och där socialarbetarnas terapeutiska logik påverkade den rättsliga bedömningen (Jacobsson, 2006). Går det att överföra detta resonemang till relationen mellan personutredningar och domslut i brottsmål? Är det så att domstolen i sina domskäl förhåller sig strikt till en rättslig logik, eller finns där även en annan logik som har genomslag?

Studiens övergripande syfte har även brutits ner till ett antal konkreta frågeställningar som grund för empiriinsamling och bearbetning:

- Vem beslutar om att inhämta en personutredning – och på vilka grunder?
- Hur förhåller sig påföljdsförslagen i personutredningar till domskälen i domen?
- I vilken utsträckning gör rätten och frivården samma bedömning vad det gäller själva påföljden?
- I vilken utsträckning återfinns likartade motiv till påföljden?
- Vilka faktorer tillskrivs störst vikt för påföljden i domsskälen?
- Hur värderas frivårdens bedömningar av juristerna?

Metod

Material

Den här presenterade studien genomfördes under fem månader 2011 och är en fristående fortsättning på den tidigare nämnda studien av personutredningar och riskbedömningar (Svensson och Persson 2011). Till denna första studie valdes sex olika frivårdskontor i landet ut, från vilka samtliga utredningar från januari och februari månader under åren 2008 och 2010 samlades in. Totalt gav detta 1320 personutredningar, varav 676 från 2010. Utdrag ur Kriminalvårdens register (KVR) avseende utdömda påföljder i dessa mål gjordes under våren 2010, med konsekvensen att inte alla utredningar från 2010 kunde matchas mot påföljder, då många mål ännu ej var avslutade. Det egentliga materialet för 2010, där både personutredningen och information om utfallet fanns tillgänglig, uppgick till totalt 284 ärenden.

Till nu aktuell studie hämtades utredningar från dessa 284 ärenden för att få ett så aktuellt och samtida underlag som möjligt. Erfarenheterna från föregående studie visade att ett urval om ca 50 – 80 utredningar är tillräckligt för att fånga den variation som finns i materialet, varför totalt 60 utredningar valdes ut[3].

Urval och analys

För att möjliggöra överskådlighet vid jämförelserna mellan förslag och beslut, gjordes ett första urval utifrån typ av påföljd. De två centrala påföljder som jämförs är skyddstillsyn som generellt icke-frihetsberövande alternativ till fängelse och fängelse som det i lagtexten stadgade straffet, eller som det uttrycks i rätten ”normalpåföljden”. När det gäller skyddstillsyn var det ganska okomplicerat att jämföra förslag och beslut, eftersom det vanligen är just skyddstillsyn som föreslås när ett explicit påföljdsförslag lämnas i utredningen. När det gäller fängelse är det mera komplicerat. Det är ovanligt att fängelse explicit föreslås i personutredningen. I stället avstår utredaren från att ge påföljdsförslag, eller stannar vid att säga att frivårdspåföljd inte är lämplig. Avsaknaden av ett explicit påföljdsförslag är därför att betrakta som ett implicit förslag om fängelse (jfr. Svensson och

[2] Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
[3] Så kallad ”empirisk mättnad”, dvs att ytterligare material inte förmår att bidra med mer relevant information till studien. (Se exempelvis Esaiasson m.fl. 2007)

Persson 2011). Även om frågan inte är helt okontroversiell jämställs avsaknad av påföljdsförslag därför med ett förslag om fängelse i denna rapport. Med de utgångspunkterna har vårt urval av fall skett utifrån matrisen i tabell 1.

Tabell 1. Urval

Frivårdens förslag	Domstolens beslut		Totalt
	Skyddstillsyn	Fängelse	
Skyddstillsyn	15	15	30
Fängelse	15	15	30
Totalt	30	30	60

För att få fram domar och personutredningar till var och en av de fyra varianterna av utfall har vi gjort ett representativt urval ur ursprungsmaterialet i proportion till omfattningen av material från de sex olika frivårdskontor som då bidrog med utredningar. Personutredningarna fanns redan tillgängliga i insamlat material och utifrån målnummer i dessa beställdes domar in. Domar i de 60 målen hade avkunnats vid 16 olika tingsrätter och en hovrätt. De samlade dokumenten består därmed i 60 personutredningar och 60 domar. Omfånget av de olika texterna varierar, genomsnittligen har en personutredning 4 sidor text och en dom cirka 10 sidor, således insamlades totalt cirka 840 sidor text. Detta material har därefter genomgått en kvalitativ innehållsanalys, i vilken argumentationen i personutredning och domskäl jämförts. Det är juridiska dokument som studerats, men metoden är samhällsvetenskaplig. Analysen utgår ifrån ett redigerande tillvägagångssätt, ”editing approach” (Robson 2002), och är ett flexibelt arbetssätt som inte bygger på en i förväg beslutad kodning, utan kodningen och indelningen sker helt utifrån de frekvenser och mönster som framgår i materialet. I de fall citat används från utredningar och domar refereras dessa till med en kod som relaterar till en kodlista för de olika dokumenten. På så sätt framgår att citat hämtats från flera olika dokument. Utöver dokumenten i form av personutredningar och domar har vi kompletterat materialet med intervjuer med tre domare med lång erfarenhet av att döma i brottmål. Två från tingsrätter, en större och en mindre, samt en domare från den hovrätt till vilka dessa tingsrätter hörde. Intervjuernas funktion i studien är tvådelat, dels som ren informationsinhämtning om rutiner och praxis, dels som stöd i förståelse- och tolkningsprocessen av materialet. Intervjuerna var semistrukturerade och fokuserade frågor kring hur, av vem och på vilka grunder beslutet att begära personutredning fattas, hur rätten bedömer personutredningens påföljdsförslag och vilken vikt man tillskriver utredningen av bakomliggande risker och behov. Intervjuguide återfinns som bilaga. Intervjuerna genomfördes i personliga sammanträffanden i två fall, där intervjun efter samtycke spelades in för att därpå transkriberades i sin helhet. I ett fall genomfördes intervjun per telefon och löpande anteckningar fördes under samtalet. Intervjuerna tog mellan cirka 30 och 60 minuter. Citat från intervjuerna används i huvudsak som illustrationer till det som i övrigt framkommit eftersom de genomförts som komplement till övrigt material. Därtill skickades en kortfattad förfrågan om domstolarnas rutiner vid beställning av personutredningar per e-post till de domstolar som återfinns i studien, men där inte intervjuer genomfördes, dvs. totalt till 14 domstolar. Svar inkom från nio av dessa.

Slutligen har det insamlade materialet relaterats till de fåtaliga tidigare svenska studier som finns på området, samt till de relevanta delarna av den något mer omfattande internationella forskningen. Relevant lagtext med förarbeten har också studerats, men störst roll tillskrivs här uttolkandet av lagen i samband med påföljdsbestämningen. Detta har huvudsakligen studerats med stöd av en relativt nyligen publicerad handbok om påföljdsbestämning (Borgeke 2008).

Forskningsetiska överväganden

I likhet med föregående projekt är materialet till denna studie offentligt i rätten. Även om materialet som samlas in rör enskilda personer som dömts för brott är det inte dessa personer som är i fokus,

det är de professionellas bedömningar som studeras. Det projekt som utgjort utgångspunkt för denna studie underställdes prövning av etikprövningsnämnd, som dock fann att forskningen *" inte är sådan att den omfattas av lagen (2003:460) om etikprövning av forskning som avser människor."* (Regionala etikprövningsnämnden i Lund, Dnr: Etik: H15 2009/515). Eftersom samma förutsättningar råder för nu aktuellt projekt gjordes ingen ny etikprövning. Arbetsprocessen har dock i alla led följt gängse lagar och riktlinjer om forskningsetik, varför uppgifter från handlingar avpersonifierats, materialet förvaras i låst utrymme och såväl informerat samtycke som konfidentialitet beaktades vid intervjuerna.

Tidigare studier

I Sverige är relationen mellan utredning och rättens beslut mycket svagt beforskad. Man kan nästan påstå att det saknas forskning på området. De få studier som finns att tillgå är en studie från 1970-talet, en mindre studie av mål med unga åtalade, ett examensarbete i juridik och ett litet inslag i en studie av personutredningar. I slutet på 1970-talet publicerades Ulla Bondesons *Kriminalvård i frihet – intention och verklighet* där frågan gavs ett visst utrymme. Studien visade på en mycket hög överensstämmelse (93 %) mellan påföljdsförslag i personutredning och dom, något som Bondesson misstänkte bero på att förslagen anpassades till (då) rådande normer – vilket i sin tur förklarades med bristande utbildning och kvalifikationer hos personundersökarna (Bondeson 1977, s 127 samt s 140). I sitt examensarbete i juridik visade Magdalena Bondesons (2004) att domstolen främst intresserar sig för uppgifter om missbruk och psykisk ohälsa i utredningen, och att domstolen nöjde sig med att förslagen hölls inom individualpreventionens gränser, dvs. utlåtanden om övervakningsbehov och allmänna förutsättningar för att fullgöra en frivårdspåföljd. I vilken utsträckning domstolen tar hänsyn till förslagen framgick däremot inte. I en studie av mål med åtalade ungdomar framkom indikationer på en relativt god samstämmighet mellan bedömningar i personutredningar och i rättens val av påföljd (Svensson 2000). Samstämmigheten indikerades också i den uppföljning av utslag i rätten som gjordes i vår egen tidigare studie (Svensson och Persson 2011). De få studier som finns att tillgå visar alltså på att samstämmighet mellan förslag i personutredning och rättens val av påföljd i alla fall inte är ovanlig. Ingen av de tidigare studierna har däremot fördjupat analysen av på vilket sätt de är samstämmiga, eller hur man har resonerat i respektive instans.

Om påföljdsbestämning

Påföljdsbestämningen är en komplex juridisk process som utgår från lagstiftningen i sig samt dess intentioner och praxis. Här till kommer att varje rättsfall i viss bemärkelse är unikt, och att det i varje enskilt fall handlar om enskilda individer. Fokus för denna studie ligger inte på påföljdsbestämningen i sig, utan på vilken roll, funktion och inverkan Kriminalvårdens personutredningar har på påföljdsprocessen. För att tydliggöra sambandet krävs dock en kortfattad beskrivning av såväl påföljdsbestämningen som personutredningen.

Utformningen av straffrätten bygger på vilka straffrättsliga teorier som är rådande. 1965 infördes Brottsbalken (1962:700) som en samlad reglering för svensk rättskipning vad det gäller brottmål. Den individualpreventiva grundtanke som präglade straffrätten, och som ledde fram till Brottsbalken, har över tid förändrats – tydligast genom de förändringar av påföljdsbestämnings-reglerna som infördes 1989. Det tidigare preventiva fokus som funnits kom härigenom att ersättas med proportionalitetstanken och en ambition om förutsägbarhet och rättslig likabehandling.

Grunden för påföljdsbestämning anges i Brottsbalken, där en åtskillnad görs mellan straffmätning (29 kap.) och påföljdsval (30 kap.). I vissa avseende är regelverket absolut, men i de flesta fall finns utrymme för undantag. Påföljdsbestämningen blir därför ett tolkningsarbete inom vissa givna ramar. Frågan blir vad som reglerar detta tolkningsarbete? Borgeke (2008, s 34-50) presenterar ett tankeschema som guide till denna komplexa process av regeltillämpning. Starkt förenklat följer påföljdsbestämningen dessa led:

Att en viss handlig är straffbar beskrivs i lag (de flesta återfinns i Brottsbalken) där det samtidigt anges vilken *straffskala* som är lämplig. Domarna skall, inom ramen för straffskalan, bestämma brottets *straffvärde,* dvs. en inplacering på skalan. När straffvärdet är bestämt skall andra faktorer tas i

beaktande– exempelvis tidigare brottslighet (oftast en försvårande omständighet) och de så kallade billighetsskälen (olika personliga omständigheter, som kan leda till en lindrigare påföljd)[4]. Utifrån dessa avgöranden fattas ett beslut om *straffmätningsvärdet.* I förekommande fall kan det här bli aktuellt att den som döms överlämnas till *särskild vård*[5]. Straffmätningsvärdet sorteras in i fyra nivåer, uttryckt som tid i fängelse: *två år eller mer, mellan ett och upp till två år, mer än sex månader och upp till ett år* och den lägsta nivån *fjorton dagar t.o.m. sex månader.* På den översta nivån blir påföljden regelmässigt fängelse, och på nästa nivå råder ”fängelsepresumtion” dvs. i normalfallet skall fängelse utdömas, även om det finns möjligheter till undantag – exempelvis skyddstillsyn med kontraktsvård. På nivån mellan *sex månader och ett år* är situationen den omvända; även om straffmätningsvärdet talar för fängelse, är detta är inte starkt nog i sig – det krävs också ytterligare skäl. Dessa skäl är typiskt brottets art[6], eller återfallsbrottslighet. Utan dessa tilläggsskäl skall en annan påföljd än fängelse väljas; dvs. villkorlig dom eller skyddstillsyn. Den lägsta nivån är snarlikt nivån ovan, men här är kraven på artvärde och/eller återfall ännu högre för att fängelse skall komma på fråga.

I studien fokuserar vi relationen mellan skyddstillsyn och fängelse, varför skälen till skyddstillsyn bör redogöras något närmre. Grundprincipen är att fängelse skall användas i sista hand och innan rätten dömer någon till fängelse skall man ha prövat om villkorlig dom eller skyddstillsyn är en tillräckligt ingripande påföljd[7]. Brottsbalkens 28:e kapitel avhandlar skyddstillsyn och den inledande bestämmelsen anger att det formellt krävs ett straffmätningsvärde på fängelsenivå. Det övergripande motivet till att välja skyddstillsyn är att det *”finns anledning att anta att denna påföljd kan bidra till att den tilltalade avhåller sig från fortsatt brottslighet”* (30 kap. 9 § BrB). Härtill nämns också fyra typer av särskilda skäl:

- att en påtaglig förbättring skett avseende den personliga eller sociala situationen,
- att den tilltalade undergår behandling (för missbruk eller annat som haft samband med brottsligheten),
- att den tilltalade är villig att underkasta sig sådan behandling (sk. kontraktsvård),
- att den tilltalade samtycker till att utföra samhällstjänst.

Denna bild anger, mycket grovt, processen och de generella riktlinjerna för påföljdsbestämning. I praktiken är avgöranden komplexa och det rör sig alltid om bedömningar i de enskilda fallen. Domstolen har således en mängd variabler att ta hänsyn till, men också ett betydande handlingsutrymme. Som framgått är det ett antal avgöranden av vad som är lagtekniskt möjligt, men också vad som på individnivå är lämpligt, som spelar in i valet mellan påföljderna. Dessa avgöranden bygger på information om den tilltalade. En huvudsaklig källa till denna information är personutredningen, särskilt vad det gäller omständigheter som har inverkan på valet mellan fängelse och skyddstillsyn.

---

[4] 29 kap. 4 – 7 §§ BrB

[5] Avser missbruksvård (31 kap. 2 § BrB), rättspsykiatrisk vård (31 kap. 3 § BrB), ungdomsvård (32 kap. § 1 BrB) eller ungdomstjänst (32 kap. 2 § BrB).

[6] Så kallade ”artbrott” saknar egentlig definition. Viss vägledning för bedömningen ges i lagens förarbeten, exempelvis påföljdsbestämningspropositionen (prop. 1987/88:120, även prop. 1997/98:96 om vissa reformer av påföljdssystemet),men i övrigt är det praxis utifrån Högsta Domstolens avgöranden som vägleder bedömningen om artbrott. Det är på grund av brottets speciella karaktär (dess art) som fängelse regelmässigt skall utdömas. Begreppet brottslighetens art är således oprecist, och därför omdiskuterat och ifrågasatt – ett av den pågående påföljdsutredningens huvudsakliga uppdrag är att både avgränsa och begränsa begreppet (Kommittédirektiv 2009:60).

[7] 30 kap. 4 § BrB

Om personutredningen

Rättegångsbalkens (1942:740) 46 kapitel, 9 § anger att en utredning *"om den tilltalades personliga förhållanden"* skall presenteras vid rättegången, om så behövs. Första paragrafen i lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål, m.m. lyder:

> *När det i ett brottmål för att avgöra påföljdsfrågan eller annars behövs en särskild utredning om en misstänkts personliga förhållanden eller om åtgärder som kan antas bidra till att han eller hon avhåller sig från fortsatt brottslighet, skall ett yttrande inhämtas från Kriminalvården.*

Propositionen (1991/92:2) anger vissa typfall där det är aktuellt med personutredningar, och motiven uppehåller sig vid situationer där alternativ till fängelse kan komma i fråga. Detta utgår således från gällande påföljdsbestämningssystem, ett system byggt på avgöranden mellan olika faktorer och omständigheter.

Personutredningens historia är dock längre än såväl Brottsbalken som nuvarande påföljds-bestämningssystem[8]. Redan genom införandet av lagen (1918:531) om villkorlig straffdom formaliserades den första versionen av vad som i dag är personutredning i brottmål. Det ökade urvalet av påföljder under 1930-talet innebar förändringar för personutredningarna, som också kom att regleras i en separat lag[9]. Femton år senare gjordes mindre förändringar[10], de mest genomgripande ändringarna kom först på 1960-talet som ett resultat av införandet av Brottsbalken. Influenserna från Strafflagsberedningens (SOU1956:55) individualpreventiva tankar om att anpassa anstaltsvistelsen i förhållande till de dömdas behov och förutsättningar påverkade härigenom kraven på personutredningarna. Utredningens sekundära syfte, att utgöra grund för verkställigheten, fick således en mer framträdande roll. Även om detta sekundära syfte blev tydligare, vilket också framgår av i propositionen (1964:90) till den ändrade lagen, förblev det primära syftet med personutredningar detsamma som tidigare – att utreda den misstänktes förhållanden och vilka åtgärder som kan antas främja dennes anpassning i samhället[11].

De idag gällande bestämmelserna regleras i lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål m.m. och i tillhörande förordning (1992:289) om särskild personutredning i brottmål m.m. Propositionen (1991/92:2) beskriver bakgrunden till den ändrade lagen som en strävan mot ett flexibelt förfarande för att inhämta personutredningar. I grunden kvarstår naturligtvis person-utredningens huvudsakliga syfte.

De instruktioner som styr det praktiska genomförandet av personutredningar beslutas och författas sedan 1975 av Kriminalvården själv[12]. Instruktionerna har över tid varierat i detaljrikedom, men i princip beskrivs samma innehåll i alla instruktioner från 1918 och framåt. 1997 blir dock frågor om övervakningsbehov och skyddstillsyn mer framträdande. Likaså lyfts bedömningen av återfallsrisk fram, även om detta inte utvecklas särskilt ingående[13]. Detta upplägg och innehåll var i allt väsentligt detsamma i de efterföljande instruktionerna[14].

Under 2007 genomfördes en intern översyn av arbetet med personutredningarna i syfte att skapa ett mera enhetligt förfarande[15]. Ett annat syfte var att stärka kopplingen mellan personutredningen och senare års forskningsrön kring kriminalitet och olika behandlingsformers och åtgärders

---

[8] För utförligare beskrivningar, se Bondeson, M, (2004), eller Svensson och Persson (2011)
[9] Lag (1939:315) om särskild förundersökning i brottmål
[10] Lag (1954:444) om personundersökning i brottmål
[11] Lag (1964:542) om personundersökning i brottmål
[12] FAK 1975:2 (FAK = Föreskrifter och anvisningar m m för kriminalvårdsverket), därefter KVVFS 1992:1 (KVVFS = Kriminalvårdsverkets Författningssamling)
[13] KVVFS 1997:7
[14] KVVFS 2004:5, 2004:18, 2005:20 samt 2006:15
[15] a) Remiss avseende förslag till ändrade KVFS avseende personutredning (dr.nr. 11-2008-008141)
b) Protokoll avseende Beslut angående försöksverksamhet med användning av särskilt formulär för personutredning samt yttrande enligt 5 kap. 9§ FriV. (dr.nr. 11-2008-008141)
c) Förhandlingsprotokoll (Dnr 19-2009-001635)

effektivitet (”What Works”). Genom en revidering av instruktionerna (KVFS 2009:3) och återinförandet av en blankett tydliggjorde Kriminalvården att en personutredningens skall fokusera de statiska och dynamiska faktorer som denna forskning visat ha störst betydelse för återfallsrisken (Andrews och Bonta 2007). Detta upplägg är således helt i linje med personutredningens sekundära syfte, att utgöra grund för verkställigheten, då verkställighet av alla påföljder inom Kriminalvården skall utgå från dessa principer[16].

Särskilt om personutredning och skyddstillsyn

Kriminalvården skall förhålla sig till frågan om skyddstillsyn när personutredningar genomförs. När påföljdsförslag lämnas i personutredningarna är det också skyddstillsyn som är det utan jämförelse vanligast förekommande förslaget (Svensson och Persson, 2011). Av propositionen (1991/92:2, specialmotiveringen s. 25 f) till lagen om personutredning framgår att domstolen normalt bör inhämta yttrande före en dom på skyddstillsyn. Att välja skyddstillsyn har, som nämnts, en preventiv ambition – det skall finnas anledning att anta att påföljden kan bidra till ett framtida laglydigt liv. Förordningen (1992:289) om särskild personutredning i brottmål, m.m anger också i § 5 att:

> *Om skyddstillsyn kan komma i fråga, skall utredningen även avse behovet av övervakning och innehållet i övervakningen i det enskilda fallet.*

Bedömningskriterierna för att avgöra detta ”om” framgår dock inte, men relationen mellan personutredningen och skyddstillsyn är tydlig, likaså framgår det att övervakning är en central del i skyddstillsynen. När lagstiftarens ambitioner och formuleringar sedan omvandlas till mer praktiska instruktioner står det att läsa i de nu gällande allmänna råden i Kriminalvårdens instruktioner (KVFS 2011:4, FARK PU) om personutredningar:

> *I utredningen ingår att, efter förutsättningarna i det enskilda fallet, bedöma om den misstänkte är i behov av övervakning samt att utreda den misstänktes inställning till och övriga förutsättningar för en frivårdspåföljd. Bedömningen bör vara baserad på en riskbedömning och en behovsbedömning.*

Här omnämns inte skyddstillsyn, men formuleringen ”frivårdspåföljd” torde dock vara synonym med skyddstillsyn, då detta är den enda reella påföljden inom frivården[17]. Man kan således konstatera att Kriminalvårdens utredningar uppehåller sig vid skyddstillsyn, vilket går att härleda från lag till förordning och instruktion.

[16] KVFS 2010:4, samt Kriminalvårdens riktlinjer 2007:12 samt 2008:21

[17] Frivården administrerar och verkställer även andra påföljder: samhällstjänst är en föreskrift som påföljderna skyddstillsyn eller villkorlig dom kan förenas med, och intensivövervakning (IÖV) med elektronisk kontroll är en verkställighetsform av påföljden fängelse

Personutredningens genomslag

I föregående studie (Svensson och Persson, 2011) användes källmaterialet till att indikera relationen mellan påföljdsförslag och domstolarnas faktiska påföljdsbestämning. Materialet det enda aktuella i sitt slag och ger därför förutsättningar för att skapa en bild av personutredningens genomslag.

Tabell 2. Domar i förhållande till påföljdsförslag, båda åren 08/10 (n=625), procentuell fördelning inom kategorierna domar (Svensson och Persson, 2011, sid 61)

Påföljdsförslag	Domar		
	Skyddstillsyn	Fängelse	Villkorlig dom
Skyddstillsyn	64,7	15,2	3,1
Fängelse	0,5	2,9	-
Villkorlig dom	0,9	0,7	-
§7-undersökning	0,9	1,4	3,1
Inget förslag	33,0	79,8	93,7
Summa:	100	100	100

I nästan 80 procent av målen som resulterade i en dom på fängelse hade inget påföljdsförslag givits i personutredningen. Om man förstår avsaknaden av ett explicit påföljdsförslag som ett implicit förslag om fängelse kan man se det som att det finns en mycket hög grad av samstämmighet. Lägger man därefter till de få utredningar där fängelse faktiskt föreslås är det i 82,7 procent av fallen som en dom till fängelse föregått av ett mer eller mindre uttalat förslag till detsamma.

I ungefär två tredjedelar av de mål där det utdömdes skyddstillsyn hade detta föregåtts av ett förslag om skyddstillsyn i personutredningen. Även denna andel bör kunna betraktas som hög, men här måste man uppmärksamma att domstolarna i vart tredje fall dömde till skyddstillsyn trots att frivården inte gjort samma bedömning. Å ena sidan kan frivården ur detta perspektiv ses som mer restriktiv än domstolen. Å andra sidan föreslog frivården skyddstillsyn i 15,2 % av de mål där domen blev fängelse. Det förekommer alltså fall där domstolen både är mer och mindre restriktiv med alternativpåföljder än frivården.

Frågan om samstämmighet mellan förslag och påföljdsbeslut har varit föremål för en hel del internationell uppmärksamhet och flertalet studier pekar på en relativt hög samstämmighet (för översikt, se Beyens and Scheirs, 2010; s 311–312). Olikheterna i rättsystemen gör det dock tveksamt att dra paralleller mellan andra länders erfarenheter och de resultat som presenteras här om Sverige. Internationellt råder det även en samsyn kring att den komplexitet som präglar påföljdsprocesser i allmänhet gör det svårt att dra slutsatser om samstämmighet. Dessutom finns det inget som stöder att samstämmighet mellan förslag och påföljd är ett bevis på förslaget haft ett genomslag i påföljdsprocessen (ibid).

ARGUMENT I PU OCH DOM

I detta kapitel går vi vidare och fördjupar oss i innebörden i den samstämmighet och variation som finns mellan personutredning och domskäl. Kapitlet är kronologiskt ordnat så att vi följer ärendens gång genom processen. Först kommer ett kort avsnitt om beslutet att genomföra en personutredning, därefter presenteras de centrala teman som återkommer i texterna, varefter en analys av de olika formerna av argument presenteras.

Beslut om personutredning

Beslutet att begära en personutredning föranleds av en bedömning av att det kan bli aktuellt med en frivårdspåföljd. Det är dock inte alltid en domare som fattar beslutet att begära en utredning. Enligt § 16 i förordningen (1996:381) med tingsrättsinstruktion kan ansvaret delegeras till *"den som har tillräcklig kunskap och erfarenhet"*. Vi ställde frågan om vilka rutiner som gäller vid de domstolar som genom sina domslut medverkar i denna studie. Av svaren framgick att majoriteten av tingsrätterna, åtta av elva, valt att delegera ansvaret till domstols- eller beredningssekreterare. En vanlig kommentar var att sekreterarna hade någon form av utbildning för uppgiften och att de alltid kunde rådfråga domarna vid behov. Vid de resterande tre tingsrätterna var det fortfarande en domare som ansvarade. I intervjun vid hovrätten beskrevs rutinerna ha växlat över tid, men att det numera är en ordinarie domare som beslutar om personutredning, med hänvisning till behovet av konsekvens och stadga. Beslutet kan således fattas av såväl jurister som andra tjänstemän. Huruvida denna ordning har någon reell inverkan på besluten går inte att avgöra utifrån nu aktuell studie[18].

Grundteman

Denna studie har varit uppbyggd så att materialet fördelats i fyra kategorier:

1. Frivården föreslog skyddstillsyn och rättens beslut blev också skyddstillsyn

2. Frivården föreslog skyddstillsyn, men rättens beslut blev fängelse

3. Frivården föreslog fängelse, men rättens beslut blev skyddstillsyn

4. Frivården föreslog fängelse och rättens beslut blev också fängelse

Dessa fyra kategorier har analyserats var för sig, men man kan också se en grundstruktur för vilka teman som tas upp och vilka begrepp som används. De centrala temana är återfallsrisk, behov av övervakning/behandling/program, straffrättsliga motiveringar, personliga förhållanden eller en bedömning i rätten om frivårdens alternativ är trovärdigt eller tillräckligt. Tabell 3 förklarar innebörden i dessa centrala teman.

[18]Det kan dock noteras att vi i arbetet med förra studien mötte uppfattningen på några frivårdskontor att det under senare år oftare beställdes personutredningar i mål där utgången högst sannolikt skulle resultera i endera böter eller långa fängelsestraff. Det förekom därför diskussioner om "net-widening", att person-utredningar ibland begärs i "onödan". Dessa diskussioner fördes i ljuset av att det i allt större utsträckning är domstolssekreterare som fattar besluten om att beställa personutredningar.

Tabell 3. Centrala teman som framkommit i argumentation i personutredning och dom

Återfallsrisk	Centralt i argumentationen kring påföljdsförslaget. Bygger oftast på en bedömning av risk- och skyddsfaktorer.
Övervakningsbehov	Ett bedömt behov av övervakning, oftast opreciserat, ibland uttryckt som ”stöd och kontroll”.
Behov av behandling	Avser någon form av strukturerade insatser riktade mot missbruk, oftast i socialtjänstens regi, eller så kallad kontraktsvård.
Behov av program	Avser namngivna motivations- eller behandlingsprogram i Kriminalvårdens regi.
Straffrättslig motivering	Utgår vanligen från termer som ”brottets art” och ”straffvärde”, men kan också handla om den tid som förflutit mellan brott och dom.
Personliga förhållanden	Avser de olika personliga omständigheter som kan inverka på påföljdsvalet, typiskt i fråga om motiv till att frångå fängelse.
Alternativet ej trovärdigt	Det av frivården föreslagna alternativet bedöms av rätten vara alltför opreciserat, eller otillräckligt för att vara återfallspreventivt.
Alternativet ej tillräckligt ingripande	Samma typ av argument som ovan, men där art- eller straffvärdet är så högt att förslaget inte bedömts som tillräckligt ingripande för att kunna fungera som ett fullgott alternativ till fängelse.

Begreppen som presenterats i tabell 3 återkommer nedan i tabell 4 som syftar till att kvantitativt åskådliggöra förekomsten av olika teman i de fyra nämnda kategorierna av fall. Här förtydligas också argumenten; för frivårdens del handlar dessa om bedömningar av den misstänktes person, mer än av hans/hennes situation. Fokus ligger på om den misstänkte kan tänkas bli en ”bra” klient i frivården och tillgodogöra sig de insatser som bjuds. Behandlingsbara behov och egen motivation blir därmed centrala.

Av tabell 4 framgår att i de två första kategorierna, där frivården föreslår skyddstillsyn, grundar sig argumenten på övervakningsbehov, återfallsrisk och behov av behandling eller program. Det finns ingen uppenbar skillnad mellan argumenten i dessa båda kategorier. När domstolen instämmer i frivårdens bedömning om skyddstillsyn fokuseras också de åtalades personliga förhållanden. När domstolen istället väljer fängelse motiveras detta i första hand med artbrott, straffvärde eller återfall, i bland också med att frivårdens förslag inte ses som trovärdigt eller ingripande nog. I de andra två kategorierna, när frivården föreslår fängelse, görs detta eftersom förutsättningar för skyddstillsyn saknas, eller när bedömningsunderlag saknas, dvs. när det inte kommit någon intervju till stånd. När domstolen i dessa fall ändå väljer skyddstillsyn lyfter man återigen fram den åtalades personliga förhållanden. När domstolen å andra sidan följer förslaget och dömer till fängelse görs detta med samma typ av motivering som i när man går emot frivårdens förslag om skyddstillsyn – dvs. huvudsakligen med hänvisning till artbrott eller straffvärdet.

Denna fördelning av motiv är på ett sätt förväntad – frivården uppehåller sig vid frågor om behov och motivation medan domstolen fokuserar straffrättsliga frågor. Att domstolarna gör andra bedömningar än frivården i valet mellan skyddstillsyn och fängelse är också rimligt givet att det finns skillnader mellan kategorierna, exempelvis vad det gäller typen av brottslighet.

Tabell 4: Fördelning av frekvens av motiv, inom respektive kategorier, i materialet (ST=Skyddstillsyn, FÄ=Fängelse)

Instans	Motiv	ST föreslås och utdöms	ST föreslås, FÄ utdöms	FÄ föreslås, ST utdöms	FÄ föreslås och utdöms
Frivården	Återfallsrisk	5	6	1	-
	Övervakningsbehov	9	8	-	-
	Behov av behandling	4	6	-	-
	Behov av program	6	4	-	-
	Förutsättningar saknas – ingen motivation	-	-	7	6
	Förutsättningar saknas – inga behov	-	-	3	5
	Ingen intervju	-	-	4	4
Domstolen	Artbrott	-	9	-	6
	Straffvärde	-	3	-	3
	Återfall	-	4	1	2
	Annan straffrättslig motivering	-	2	-	1
	Personliga förhållanden	15	1	13	2
	Alternativet ej trovärdigt	-	5	-	-
	Alternativet ej tillräckligt ingripande	-	3	-	-

Skillnader mellan kategorierna?

Skillnaderna mellan personerna som ingår i de olika kategorierna är blygsamma. Ingen kategori är markant annorlunda när det gäller åldrar. Däremot finns en viss variation mellan kategorierna i fråga om återfallsfrekvens. Där påföljden blev fängelse återfanns en högre frekvens av personer som tidigare dömts än där skyddstillsyn utdömdes. Vi kan alltså se att tidigare kriminell belastning är en variabel som inverkar vid påföljdsbestämningen.

Vad det gäller brotten som de tilltalade döms för är det svårare att identifiera mönster i de skillnader och likheter som finns. Begreppet ”brottslighetens art” framstår som central i domstolarnas bedömning, trots att begreppet är behäftat med en definitionsproblematik. Ett exempel på definitionsproblemet är hur narkotikabrott betraktas. Denna typ av brott klassas vanligtvis som ett artbrott och skall därför typiskt sett resultera i fängelse (se prop. 1997/98:96, NJA 2001 s. 86). I vårt urval återfanns narkotikabrott i alla kategorierna av fall vilket indikerar att ett ”typiskt” artbrott som narkotikabrott inte med nödvändighet leder till fängelse. Brottslighetens ”art” fungerar därför inte som en given skiljelinje mellan skyddstillsyn och fängelse.

En något tydligare fördelning mellan kategorierna framträder när man skiljer ut brott som bedömts som grova. I kategorierna där fängelse blev följden, återfinns väsentligen fler grova brott än i kategorierna där skyddstillsyn utdömdes. Detta är i sig föga förvånade eftersom grova brott har högre straffvärde än brott av normalgraden. Det innebär således att straffvärdet kan fungera något bättre än ”artbrott” som skiljelinje.

Kriminalitet är en relativt tydlig indikator på vilken påföljd som kommer att utdömas. Både när det aktuella brottet är grovt och när den dömde har dokumenterad tidigare kriminalitet är fängelse en mera sannolik påföljd. Frivården fördjupar sig vare sig i brottsmisstanken (straffvärde/artvärde) eller brottshistoriken (frågan om återfall). Däremot presenterar de en bild av personen baserat på bedömningar av dennes behov, motivation, och i varierande omfattning även riskbild i förhållande till återfall. Det är således olika argument som är vägledande för frivård och domstol. I det kommande kapitlet skall vi fördjupa analysen av de olika argumenten utifrån kategorierna, en efter en.

SAMSTÄMMIGHETER OCH OLIKHETER

I det följande kapitlet presenteras varje kategori i detalj, först med en presentation av vilka brottsrubriceringar som återfanns i domarna. Här skiljs de graderade brotten åt från icke graderade brott, exempelvis redovisas stöld separat från grov stöld. Snittålder vid domstillfället och snittvärde för tidigare kriminell belastning såsom förekomst i Belastningsregistret presenteras också. Frivårdens och domstolens argument preciseras och varje presentation avslutas med ett exempel som beskrivs ur både personutredningens och domskälens perspektiv.

När skyddstillsyn både föreslås och utdöms

Brott, ålder och tidigare brottslighet

Vanligast förekommande brott för denna kategori var narkotikabrott som förekom i sex (6) fall, följt av misshandel som förekom i fem (5) fall. Därefter fyra (4) fall av stöld och två (2) fall av vardera hot mot tjänsteman, olaga hot, rattfylleri och försök till tillgrepp av fortskaffningsmedel. Därpå fördelade sig brotten på ett fall av respektive: försök till stöld, våldsamt motstånd, förseelse mot vägtrafikskattelagen, olovlig körning, narkotikasmuggling, ringa narkotikabrott, grovt rattfylleri, skadegörelse och våld mot tjänsteman.

Genomsnittsåldern vid året för domen (2010) var 37,8 år. I elva (11) av fallen fanns uppgift om tidigare förekomst i Belastningsregistret (BR). Samtliga dessa elva förekom i registret, i genomsnitt 5,7 gånger.

Argument i förslag och dom

I denna kategori är missbruk centralt i frivårdens bedömningar. Majoriteten av utredningarna hänvisar till missbruk, oftast ett aktivt missbruk som skyddstillsynen skall avhjälpa. I några fall handlar det om att fortsätta en påbörjad behandling eller att stödja en nyligen uppnådd drogfrihet. I flertalet av domarna berörs inledningsvis frågan om straffvärde och artbrott och man hävdar att detta inte utgör hinder för val av alternativ påföljd. I de specifika argumenten för påföljdsvalet återfinns ett motsvarande fokus på missbruk när standardformuleringen *”vad som framkommit om NNs personliga förhållanden”* preciseras. I vissa fall görs det explicita hänvisningar till missbruk, något oftare görs detta implicit genom hänvisningen till personutredningen i allmänhet, eller till det förslag som lämnats. Så länge inte straffvärde eller frågan om artbrott hindrar så väljer domstolarna många gånger samma typ av argument som frivården, argument som ofta berör missbruk.

Ett exempel:

> Målet gäller en 25 årig man som förekommer fyra gånger tidigare i Belastningsregistret. Han åtalades och dömdes för stöld, försök till tillgrepp av fortskaffningsmedel, olovlig körning och narkotikabrott. Av personutredningen framgår det att ett mångårigt narkotikamissbruk lett till kriminalitet och arbetslöshet, och att han nu också riskerar bostadslöshet. Det är drogmissbrukets konsekvenser som leder till *"ett klart övervaknings- och behandlingsbehov"*. Man föreslår därför skyddstillsyn med föreskrift om att delta i såväl en samtalsserie som i ett påverkansprogram i Kriminalvårdens regi (AF4).
>
> I domsskälen redogörs kort för den tilltalades bakgrund, därpå citeras hela påföljdsförslaget ur personutredningen. Den tilltalades inställning presenteras också och det framgår att han är beredd att underkasta sig skyddstillsyn och medverka i de av frivården föreslagna påverkansprogrammen. Domslutet motiveras därpå med följande skrivning:
>
> *Som framgår av frivårdens yttrande har NN såväl övervaknings- som behandlingsbehov. Därför, och då den samlade brottslighetens straffvärde inte utgör hinder häremot, skall domen bestämmas till skyddstillsyn med föreskrift om medverkan i de föreslagna påverkansprogrammen*(AD4).

När skyddstillsyn föreslås, men fängelse utdöms

Brott, ålder och tidigare brottslighet

Även här är narkotikabrott vanligast och förekommer i sju (7) fall. Därefter fyra (4) fall av grovt rattfylleri och tre (3) fall av respektive olovlig körning och snatteri, samt två (2) fall av respektive grov olovlig körning och häleri. Därpå följer ett (1) av fall av följande: brott mot knivlagen, grovt bedrägeri, skattebrott, försök till grovt bedrägeri, vårdslöshet i trafik, skadegörelse, olaga intrång, misshandel, sexuellt ofredande, barnpornografibrott, grov kvinnofridskränkning, allmänfarlig vårdslöshet, rattfylleri, grov fridskränkning, olaga hot.

Genomsnittsåldern vid året för domen (2010) var 42 år. I tretton av fallen fanns uppgift från Belastningsregistret: tre (3) av dem förekom inte sedan tidigare, vilket gav ett genomsnitt för gruppen om 10,3 avsnitt i registret.

Argument i förslag och dom

Undantaget en av personutredningarna så är missbruk helt centralt även i denna kategori. Antingen är missbruket i sig motiv till skyddstillsyn eller så återfinns missbruket i kombination med exempelvis kriminalitet. Domstolarnas argument är däremot av en annan karaktär. Endast hälften av domarna tar upp missbruk, och när man gör det så konstateras det att ett sådant förekommer – men att det inte påverkar bedömningen. I stället är domstolarnas huvudargument att fängelse är vad som är stagdat i lag, med hänvisning till art- och/eller straffvärde. I hälften av domarna kommenteras också förslaget om skyddstillsyn. Att inte följa frivårdens förslag motiveras med att skyddstillsyn endera inte kan ses som tillräckligt ingripande, eller så ifrågasätts skyddstillsynens effektivitet – det vill säga dess förmåga att bidra till att den tilltalade skall avhålla sig från brott. I något fall hänvisas till båda motiven. När effektiviteten ifrågasätts kan det också handla om att domstolen anser att frivårdens förslag är för diffust.

I följande exempel ser vi hur frivårdens och domstolens åsikter går isär och även hur domstolen motiverar att man inte delar frivårdens bedömning.

> Målet gäller en 38 årig man som inte tidigare förekommer i Belastningsregistret. Han åtalades och dömdes för grov kvinnofridskränkning. I personutredningen framgår att han har ett ordnat boende och ordnad ekonomi och att han har arbete. Hans alkoholkonsumtion ses som en riskfaktor, men han beskrivs som villig att ta stöd för att minska återfallsrisken. Utifrån brottsrubriceringen genomförs också en riskbedömning baserad på bedömningsinstrumentet SARA (Spousal Assault Risk Assessment), där han bedöms ha en medelhög risk för återfall. Skyddstillsyn föreslås i kombination med föreskrifter om deltagande i möten på en ”*mansmottagning*” (huvudmannaskapet framgår inte) och att han skall underkasta sig en opreciserad missbruksvård (BF11).
>
> Tingsrätten å sin sida redovisar frivårdens bedömning och påföljdsförslag och kompletterar bilden med ett utlåtande från en rättspsykiatrisk undersökning som också inhämtats i målet. Även i denna undersökning framkommer det att den tilltalade bedöms vara i behov av behandling för relationsproblem, eftersom dessa ”*i kombination med överkonsumtion av alkohol annars medför en hög återfallsrisk*”. Tingsrätten väljer dock fängelse, dels för att det rör sig om ett så kallat artbrott, dels för att frivårdens förslag inte ses som adekvat. Det är varken tillräckligt ingripande eller tillräckligt preventivt:
>
> *Detta är inte så ingripande som enligt tingsrättens uppfattning normalt bör krävas för att i en sådan här situation vara ett alternativ till ett frihetsstraff. Med hänsyn till detta samt då en skyddstillsyn inte i tillräcklig utsträckning kan antas bidra från att avhålla NN från att återfalla i brott finner tingsrätten att han enligt huvudregeln bör dömas till fängelse* (BD11).

När fängelse föreslås, men skyddstillsyn utdöms

Brott, ålder och tidigare brottslighet

I fallande ordning återfinns här fem (5) fall av vardera narkotikabrott och rattfylleri, fyra (4) fall av stöld och tre (3) fall av olovlig körning. Därpå två (2) fall av respektive ofredande, häleri och olaga hot. Resterande fördelas på ett (1) fall av hemfridsbrott, sexuellt ofredande, försök till stöld, snatteri, urkundsförfalskning, anstiftan av osant intygande, förgripelse mot tjänsteman, hot mot tjänsteman, våldsamt motstånd, olovligt anskaffande av alkoholdrycker, grov stöld, ringa narkotikabrott, grovt rattfylleri, förseelse mot trafikförordning, misshandel och brott mot knivlagen.

Genomsnittsåldern vid året för domen (2010) var 36,5 år. Här fanns uppgift från Belastningsregistret i samtliga fall: tre (3) av de tilltalade förekom inte sedan tidigare i registret, vilket gav ett genomsnitt för hela gruppen om 7,7 avsnitt.

Argument i förslag och dom

I denna kategori saknas påföljdsförslag i personutredningarna, vilket som nämnts tolkas såsom ett implicit förslag om fängelse. Avsaknaden av explicit förslag motiveras med att det saknas förutsättningar för eller behov av skyddstillsyn och i ett fall bedömdes återfallsfrekvensen omöjliggöra ett förslag om skyddstillsyn. I personutredningarna framträder en något mera varierad bild av de tilltalade än i de föregående kategorierna där skyddstillsyn föreslogs. Missbruksproblem återfinns i en tredjedel av fallen, även här ett framträdande problem, men det beskrivs inte som helt dominerande. Argumentet för att det saknas förutsättningar för en skyddstillsyn trots identifierade problem, är i de flesta fall en bristande motivation hos den tilltalade. Den tilltalade beskrivs sakna insikt om sina problem och bedöms därför vara omotiverad att vilja göra något åt dem inom ramen för en skyddstillsyn. I den andra typen av fall, handlar det om avsaknad av behov som kan tillgodoses inom ramen för en skyddstillsyn. Här i denna kategori återfinns också person-utredningar som är att betrakta som ”*pro forma*” eftersom ingen intervju har kunnat genomföras. Dessa utredningar baseras enbart på registerdata och i dessa fall avstår frivården regelmässigt från att uttala sig i påföljdsfrågan.

I de fall där frivården identifierat missbruksproblem relaterar även domstolen sina motiveringar till denna problematik. Brottsligheten däremot, i relation till straffvärde och eventuell artbrottslighet, diskuteras enbart i en tredjedel av domarna. I många fall är det snarare den tilltalades behov som står i centrum. Utöver missbruk nämns även mer allmänna behov av stöd, att leva under *”brottsgenererande livsomständigheter”*, frekventa återfall och i ett fall anges *”intellektuellt handikapp”* som skäl till att välja skyddstillsyn. Något som också utmärker denna kategori är att de tilltalades egen inställning blir både tydligare och väsentligare. I några fall motsätter sig den tilltalade den beskrivning som framträder i personutredningen, framför allt vad det gäller motivationen att underkasta sig en skyddstillsyn. De tilltalades utsagor får i dessa fall en framträdande roll i domstolens motivering till påföljdsvalet.

Ett exempel som tydliggör hur frivårdens bedömning ställs mot den tilltalades egna uppgifter vid rättegången presenteras nedan:

> Detta mål gäller en 47 årig man som förekommer 11 gånger tidigare i Belastnings-registret. Han åtalades och dömdes för misshandel. I personutredningen bedömer frivården att han förvisso har ett alkoholmissbruk och ”*en annan problematik*” (ej definierad), men att han inte uppvisar någon insikt om detta och att viljan till förändring saknas. Trots bedömd återfallsrisk och att det föreligger ett övervakningsbehov hänvisas det till att han inte uppger sig ha behov av stöd eller hjälp, varför bedömningen blir att det saknas *”förutsättningar för frivården att föreslå frivårdspåföljd” (CF3).*
>
> I tingsrättens domslut refereras denna bedömning, men samtidigt presenteras den tilltalades egna uppfattningar. Han uppger att ”*uppgifterna i yttrandet om hans negativa inställning till övervakning inte är riktiga och att han för sin nykterhets skull vill underkasta sig*

skyddstillsyn." I domslutet följer en diskussion om art, straffvärde och återfall, där presumtionen för fängelse är uttalad, men tingsrätten menar ändå att det finns

> *…anledning att beakta att brottet är uppenbart relaterat till hans alkoholmissbruk samt att det synes ha skett en viss förbättring av hans situation härvidlag. Han bör därför dömas till skyddstillsyn med föreskrift om nykterhetsvårdande behandling, något som kan utgöra ett stöd för honom i hans strävan att bli kvitt missbruket* (CD3).

När fängelse både föreslås och utdöms

Brott, ålder och tidigare brottslighet

I denna kategori återfinns fyra (4) fall av grovt rattfylleri, följt av tre (3) fall av misshandel och två (2) fall av respektive olovlig körning och narkotikabrott. I övrigt fördelar sig rubriceringarna på ett (1) av vardera narkotikasmuggling, grovt vapenbrott, olaga innehav av ammunition, grov kvinnofridskränkning, stöld, rattfylleri, brott mot knivlagen, olaga hot, överträdelse av besöksförbud, skadegörelse, olovlig försäljning av alkoholdrycker, djurplågeri, bokföringsbrott, grovt bokföringsbrott och grovt skattebrott.

Genomsnittsåldern vid året för domen (2010) var 43,9 år. I samtliga fanns uppgift från Belastningsregistret, fem (5) av dem förekom inte sedan tidigare, vilket gav ett genomsnitt för hela gruppen om 9 avsnitt.

Argument i förslag och dom

Personutredningarna i denna kategori är snarlika de i den föregående kategorin. Även här finns en nästan jämn fördelning mellan utredningar där en missbruksrelaterad problematik identifierats och utredningar där ingen problematik alls identifieras. För dem som bedöms ha ett missbruk lyfts deras bristande motivation till att vilja hantera sitt missbruk inom ramen för skyddstillsynen fram som stöd för att frivårdens bedömer att förutsättningar saknas. Bristande motivation eller avsaknad av behov är således skälen till att skyddstillsyn inte föreslås. För jämförbarhetens skull ingår också här "*pro forma*" personutredningar.

I domstolens argumentation och motiveringar är bilden dock en annan än i den föregående kategorin. Här är det främst brottslighetens art som framhålls, i två tredjedelar av domarna är detta det huvudsakliga argumentet för påföljdsvalet. De övriga hänvisar till frekventa eller snara återfall i brottslighet. Oavsett skälen till att frivården inte lämnat förslag, dvs. oaktat avsaknaden av behov, motivation eller utredningsunderlag, så uppehåller sig domarna mest kring bedömningar av straffvärde och artbrottslighet. Man är således principiellt överens med frivården i betydelsen att det saknas (tillräckliga) skäl att *"frångå normalpåföljd"*. Direkta referenser till personutredningarna är dock mindre vanliga i denna kategori, med två tydliga undantag. I det ena fallet instämmer domstolen i frivårdens bedömning att den tilltalade är omotiverad, och gör sedan tillägget att han dessutom återfallit, och i det andra fallet åberopas artbrottslighet, men det som avgör valet av fängelsestraff är att frivården funnit att den tilltalade motsätter sig behandling.

Ett exempel på mål där frivården och domstolen är överens om att det saknas skäl för skyddstillsyn:

> Detta är ett mål som gäller en 60 årig man som inte tidigare förekommer i Belastningsregistret. Han åtalades och dömdes för grovt vapenbrott och olaga innehav av ammunition. I personutredningen görs ingen direkt risk- eller återfallsbedömning, men man konstaterar att den tilltalade lever under socialt ordnade förhållanden avseende bostad, ekonomi och sysselsättning. Han uppges *"enligt egen uppgift"* inte ha någon typ av missbruksrelaterad problematik, och med hänvisning till detta saknas övervakningsbehov – varför *"annan påföljd än skyddstillsyn föreslås"* (DF3).
>
> Domstolen gör ingen hänvisning till personutredningen, utan uppehåller sig vid en diskussion om huruvida brottet är av normalgraden eller grovt, och slutsatsen blir grovt brott. Påföljdsbeslutet motiveras på detta sätt:

Det samlade straffvärdet överstiger inte minimistraffet för grovt vapenbrott, vilket är sex månaders fängelse. NN är visserligen tidigare ostraffad, men med hänsyn till brottets art och då det saknas särskilda skäl som talar för ett frångående av det normalstraff som bör följa på vapenbrott, ska fängelse väljas som påföljd. Vid straffmätningen saknas skäl att frångå straffvärdet (DD3).

Slutsatser

När materialet studerats mer ingående blir olikheterna mellan frivårdens och domstolens uppdrag tydliga. Det är inte frivårdens uppdrag att uppehålla sig vid den typ av straffrättsliga frågeställningar som domstolen gör. De skillnader som finns i termer av olika grova brott och olika återfallsfrekvens är därför mera av intresse för domstolen än för frivården. Helt i linje med detta är det därför likartade och icke-juridiska ställningstaganden som frivården utgår från när de föreslår skyddstillsyn. Denna grupp av åtalade präglas av missbrukare som bedöms behöva och kunna tillgodogöra sig skyddstillsyn med eller utan specifika föreskrifter. Det är också svårt att finna större variationer i frivårdens bedömningar när fängelse (implicit) föreslås. Denna grupp bedöms endera sakna behov av åtgärder eller förutsättningar (motivation) för att tillgodogöra sig åtgärder. Här finns också ”*pro forma*” utredningar. Frivårdens personutredning kan alltså ses som ett icke-juridiskt förberedande arbete i vilket den åtalade kategoriseras som kandidat för endera för skyddstillsyn eller fängelse.

Domstolens uppdrag är annorlunda och således är också deras bedömningar och motiveringar annorlunda. Skillnaderna mellan kategorierna återspeglas förvisso i domstolens bedömningar, exempelvis ger högre straffvärde oftare fängelse, men det finns också andra aspekter. När skyddstillsyn utdöms ser vi att bedömningsgrunderna är likartade, men inte helt identiska, med frivårdens resonemang. När man är överens med frivården om skyddstillsyn instämmer domstolen också i frivårdens bedömning om behov av rehabiliterande åtgärder. Samma argument, men även mer diffusa behov, återfinns när domstolen dömer till skyddstillsyn trots att frivården har en diametralt motsatt inställning. Oaktat frivårdens inställning är det således samma typ av motiv som domstolen åberopar för skyddstillsyn. När fängelse väljs som påföljd kan det endera sägas råda samsyn mellan frivård och domstol om att skyddstillsyn inte är aktuellt, även om domstolen med sitt juridiska fokus betonar återfall, straff- och artvärde medan frivården nöjer sig med att konstatera att behov av eller motivationen till skyddstillsyn saknas. I den andra kategorin, där skyddstillsyn föreslås men fängelse utdöms, är det tydligt att juridiska överväganden har större genomslag än enbart rehabiliterande bevekelsegrunder.

Att straffvärde och återfall har en framträdande roll i domstolens bedömningar är i sig ett förväntat resultat. Detta fokus fanns även före det reformerade påföljdsbestämningssystemet. Redan 1977 beskrev Bondesson (s 134-135 och 140) att det fanns en större korrelation mellan ”*brottsorsaker*” (tidigare och nuvarande brott) och påföljdsvalet, än mellan ”*sociala faktorer*” och påföljdsvalet. I vårt material finner vi dock exempel på ärenden som är snarlika, men som ändå resulterar i olika påföljder. Domstolens beslut grundas därför inte enbart på avgöranden om straffvärde och återfall; bevekelsegrunderna är mer komplexa än så.

Skillnader i synen på skyddstillsynen?

Utgångsläget för att domstolen skall kunna välja skyddstillsyn är att det finns anledning att anta att denna påföljd kan bidra till att den tilltalade avhåller sig från fortsatta brott (BrB 30:9). Denna formulering anger en ganska blygsam ambitionsnivå vad det gäller påföljdens rehabiliterande effekt. Propositionen tonar också ner förväntningarna till förmån för mer allmänt stödjande åtgärder: *"I praktiken torde valet mellan skyddstillsyn och villkorlig dom snarare ske utifrån behovet av stöd och hjälp än med hänsyn till den förmodade prognosen i det enskilda fallet"(*Prop. 1987/88:120, s. 104). Borgeke (2008) beskriver praxis i behovsbedömning vid skyddstillsyn som "*tämligen schablonmässig*" (s.303), och framhåller att det inte bara är svårt att bedöma den enskildes behov utan även vad Kriminalvården kan erbjuda (s. 345). Dessutom pekar han på att forskning visar att *"det inte finns anledning att ha särskilt högt ställda förväntningar på den behandling, dvs. det stöd och den hjälp, som Kriminalvården kan ge"*(ibid). Därför bör domstolen vara försiktig med att göra prognoser om utfallet, utan snarare fokusera den humanitetsprincip som påföljdssystemet är uppbyggt kring.

I våra intervjuer fann vi också stöd för denna syn. En av domarna sammanfattade sin syn på prognoser och deras värde så här: *"Sen, vad som händer i framtiden kan vi ju inte lägga in i påföljds… alltså, vad vi tror kommer att hända i framtiden det kan ju inte påverka valet…"* (Domarintervju 3).

Denna lågt ställda förväntan på det framtida utfallet speglas också i lagstiftarens syn på den tilltalades motivation. Av propositionen, och även vårt material, framgår det att den tilltalades egen inställning inte är direkt avgörande eftersom skyddstillsyn kan *"ådömas även motsträviga personer"* (Prop. 1987/88:120, s 102). Trots detta finner vi i vårt material att domarna påfallande ofta instämmer i frivårdens bedömningar och förhoppningar om utfallet. När skyddstillsyn utdöms – oavsett om frivården också föreslår det eller ej – återfinns både de tilltalades personliga omständigheter och en rehabiliterande ambition bland motiven i domarnas argumentation. Skyddstillsyn betraktas således inte enbart ur perspektivet av vad som är straffrättsligt möjlig, utan också utifrån vad som är behövligt och förhoppningsvis även preventivt, vilket kan illustreras med ett citat ur en dom: *"Det är tingsrättens förhoppning att detta ska ge NN den hjälp hon behöver för att kunna gå vidare med ett drogfritt och icke kriminellt liv"* (AD2). Även i de fall där domstolen ifrågasätter rehabiliteringens effekter är det just utfallet som står i fokus; man väljer bort skyddstillsyn med hänvisning till att förslagets effekt inte ses som trovärdig.

Frivården å sin sida har rehabiliteringen som huvudsakligt mål. Personutredningen är centrerad kring att utreda och bedöma behov av åtgärder och motivation till förändring. Oavsett om detta fokus beskrivs i termer av behov eller i termer av bedömning av riskfaktorer för återfall är målsättningen klar. Inom ramen för personutredningen skall frivården också föreslå ett innehåll som matchar de behov eller risker som identifierats i utredningen.

Det framstår därför som uppenbart att domstolarna och frivården har olika ingångar till frågan om skyddstillsynens effekt och därmed dess trovärdighet. För frivårdens del är bilden relativt okomplicerad, medan lagstiftningens intentioner framstår som mera komplexa och bitvis motsägelsefulla. Frågan kvarstår således; hur skall man förstå de fall där frivården avråder från skyddstillsyn för att detta inte bedöms som realistiskt eller trovärdigt - men att domstolen ändå väljer påföljden[19].

[19] Om relationen som framkom i föregående studie (Svensson och Persson 2011) är generaliserbar gäller detta så många som en av tre skyddstillsynsdomar.

En fråga om tolkningsföreträde

Hela påföljdsprocessen kan betraktas som en juridisk arena där domarna äger tolkningsföreträdet. Frågan är om inte denna arena också överlappar en annan arena där frivården skulle kunna hävda specifikt ett mandat? Formellt sett finns ett mandat utifrån lagen om personutredning (1991:2041); det är frivården såsom del av Kriminalvården som ansvarar för utredningens genomförande. Tillsammans med det faktum att frivården också ansvarar för verkställandet av skyddstillsynen, med eller utan specifika program, förefaller det rimligt att betrakta frivården som en egen arena. På denna arena definieras dock inte spelreglerna enbart av juridiska avgöranden och definitioner, utan också av ett rehabiliterande fokus där bedömningen av behov och motivation står i centrum. Även om vi väljer att se frivården som en egen arena ser vi i materialet att domarna använder sitt övergripande tolkningsföreträde när man ifrågasätter trovärdigheten i förslagen ur rehabiliteringsperspektivet. Det finns två variationer på samma tema; antingen görs en annan tolkning av förutsättningarna för rehabilitering eller så betraktas förslagen såsom icke adekvat rehabiliterande. Exakt på vilka grunder man gör dessa bedömningar går däremot inte att utläsa av domskälen, men det blir uppenbart att frivården i dessa fall inte tillmäts tolkningsföreträde på sin egen arena.

En inofficiell påföljdstrappa

I vårt material finner vi också exempel på att skyddstillsyn utdöms utan att frågan om behov och trovärdighet berörs alls. Frikopplat från behov och tilltänkt nytta blir skyddstillsynen huvudsakligen en straffrättslig åtgärd, ett steg mellan villkorlig dom och fängelse. Det finns dock inget lagligt stöd för en sådan ”*påföljdstrappa*” – i propositionen konstateras att skyddstillsyn och villkorlig dom är *”jämställda i svårighetshänseende”* (1987/88:120, s. 44). I praktiken har det dock utvecklats ett slags trappa där de olika påföljdsformerna placeras in (Borgeke 2008, s. 216-222). Detta bekräftas också av de domare som intervjuades i vår studie. En av dem beskrev det som att *”i realiteten är det nog, skulle jag säga, hos många av oss så att det finns någon typ av påföljdstrappa, även om det inte står så lagstiftningen…”* (Domarintervju 2).

Att skyddstillsyn utdöms för att det passar in i en påföljdstrappa kan vara en delförklaring till de bitvis svårfångade motiv vi finner i analysen av domskälen. En argumentation som utgår från en påföljdstrappa har också väldigt lite gemensamt med den argumentation som frivården utgår från i sina bedömningar av behov och lämplighet för skyddstillsyn.

Andra faktorer som påverkar

Domarna har en hög grad av professionellt handlingsutrymme. Vi ser här både exempel på mer generösa tolkningar av förutsättningarna för skyddstillsyn som exempel på dess motsats. Motiven för och emot skyddstillsyn återfinns i de faktiska omständigheterna i de enskilda fallen. Det varierar hur pass driven argumentation är i personutredningen, men den variation som finns i hur domstolen beaktar argumenten kan också spegla olika inställningar inom domarkåren till skyddstillsyn. I sin kartläggning av frivården tillfrågade Brottsförebyggande rådet även tingsrättsdomarna[20] om ett eventuellt utökat användande av skyddstillsyn (BRÅ 2010:10). Svaret visade på en jämn fördelning mellan de som ställde sig positiva till en utökning och de som tyckte att nuvarande omfattning var tillräcklig. De som var positiva ville dock se förändringar i påföljden, främst i avseende att stärka det rehabiliterande innehållet. De svårigheter som vår studie indikerar vad det gäller att sätta fingret på de egentliga motiven till att välja, eller välja bort, skyddstillsyn, kan också vara en återspegling av variationen i hur skyddstillsyn uppfattas som påföljd.

[20]Enligt studien ”samtliga ordinarie domare som arbetar med brottmål i tingsrätt” varav 208 svarade, vilket gav en svarsfrekvens på 61 %.

Bevekelsegrunderna summeras

Domstol och frivård har olika ingångar till frågan om skyddstillsynens (förväntade) effekt. Frågan om effekt är av intresse för båda parter - den är helt central för frivården. För domstolen är frågan mer tvetydig men detta till trots ser vi många exempel på att den rehabiliterande målsättningen ges en framträdande roll i påföljdsmotiveringen. Parallellt ser vi exempel på att domstolens juridiska tolkningsföreträde sträcker sig in på denna rehabiliterande arena som frivården logiskt sett har bäst förutsättningar för att bedöma. Samtidigt finner vi exempel på att skyddstillsyn utdöms utan att frågan om rehabiliteringens effekter överhuvudtaget berörs. Påföljden används som ett straffrättsligt lämpligt alternativ mellan villkorlig dom och fängelse. Utöver detta finns det stöd för att det inom domarkåren finns olika inställningar till skyddstillsyn som påföljd betraktad, varför det inte går att utesluta att även mera individuella inställningar också spelar in vid valet av påföljd. Bevekelsegrunderna för domstolens beslut är således, utöver vad som rent lagtekniskt är möjligt, också ett resultat av en varierande syn på skyddstillsynens funktion.

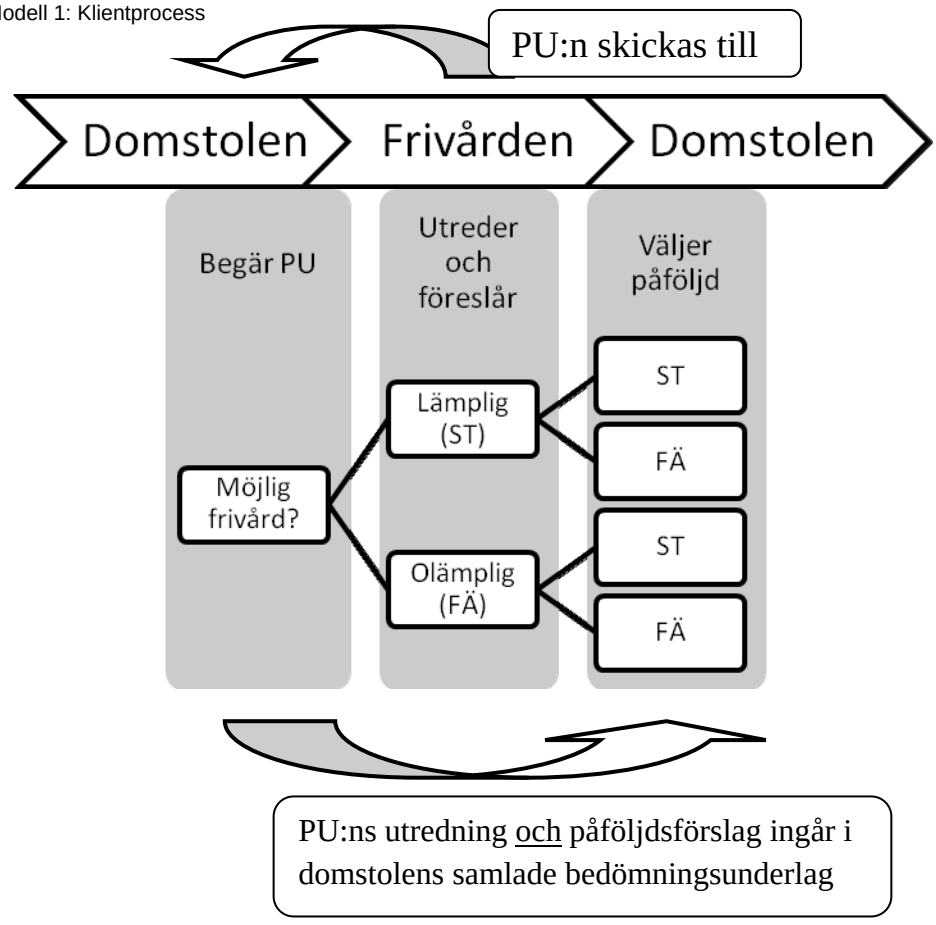
AVSLUTANDE SAMMANFATTNING

Utgångspunkten för denna studie var att studera relationen mellan personutredning och domsskäl och att pröva frågan om vem som kategoriserar och skapar klienter. Vi ville också undersöka vilka typer av logiker som förekommer och hur relationen mellan dessa ser ut. Ambitionen var att härigenom kunna bidra till en ökad förståelse för personutredningens reella funktion i påföljdsprocessen. I detta avsnitt sammanfattas resultaten och avslutningsvis tas frågan upp om personutredningens framtida status.

Om kategorisering - att skapa en klient

I den process som föregår en dom sker ett samspel i flera steg mellan frivård och domstol. Domstolen begär personutredning, frivården utför den, lämnar förslag till påföljd och skickar utredningen till domstolen som väljer påföljd och meddelar dom. I modellen nedan återges en schematisk bild av processen.

Modell 1: Klientprocess



När beslut om dom fattas kombineras de rättsliga och social aspekterna, dvs. det som framkommit i skuldfrågan och om den åtalades person. Den underliggande hypotesen i denna studie byggde på tanken om att kategoriseringen av de åtalade ”skapar” klienter för Kriminalvården, och idén som skulle prövas var om det är frivården som genom personutredningen gör en första kategorisering av den misstänkte, medan domstolen därefter konfirmerar eller förkastar frivårdens bedömning. Studiens resultat visar dock på det omvända – det första steget mot att kategorisera en åtalad som

frivårdsklient eller ej tas av domstolen, inte frivården. Utifrån lag, praxis, rutiner samt individuella bedömningar väljs åtalade ut för personutredning. Detta är huvudsakligen motiverat av att det kan finnas personliga omständigheter som möjliggör ett frånsteg från fängelsestraffet. Detta är den initiala åtgärden och därpå är det frivårdens utredning som konfirmerar eller förkastar domstolens tanke om det möjliga med ett alternativ till fängelse. Frivården betraktar dock frågan ur ett icke juridiskt perspektiv. Att frivården lägger sig vinn om att utröna behov och motivation är helt i linje med deras uppdrag. Men den restriktivitet med att föreslå skyddstillsyn som vi ser exempel på innebär också att frivården har en tydlig ambition att välja ut sina presumtiva klienter.

Även om frivårdens bedömningar beaktas av domstolen har denna studie visat att det är domstolen som också slutligen väljer om de vill ansluta sig till frivårdens bedömning eller om de väljer att gå emot. Frivårdens argument om varför en åtalad bör, eller inte bör, kategoriseras som en frivårdsklient är således underordnad domstolens argument och kategoriseringar. När man beaktar ordval, argument och motiv i många av de fall där frivård och domstol har samma uppfattning, framstår det ändå som en rimlig slutsats att frivården medverkar till att skapa sina klienter i de enskilda fallen. Totalt sett är det dock uppenbart att det slutliga avgörandet ligger hos domstolen. I en av intervjuerna beskrevs under vilka omständigheter ett explicit påföljdsförslag har något genomslag:

> *I de mycket fåtal fall där man befinner sig på gränsen, jag kan ju ta något fall, att det är någon som egentligen skall ha fängelse på grund av att han har återfallit så många gånger, men han har fångats upp av frivården och går i en behandling och det ser lovande ut, och kommer man då med förslag på skyddstillsyn med föreskrifter om det och det, då kan ju det ha betydelse, att man tycker att han skall få den här chansen. Det ser ändå positivt ut, det finns en förbättring som har inträffat här… Men alltså, det är de här riktiga gränsfallen, där det finns utrymme…* (Domarintervju 2).

Om logiker och att låna av varandra

Hanteringen av brott och påföljder är en huvudsakligen rättslig process, varför det förefaller självklart att detta också styrs av en rättslig logik. Hela straffsystemet är dock resultatet av olika juridiska och straffrättsliga logiker som förändrats över tid. Med nuvarande fokus på straffvärde och brottslighetens art kan påföljdssystemet betraktas som ett mera nyklassiskt rättsystem, även om de så kallade billighetshänsynen i Brottsbalken gör det möjligt med individualpreventiva hänsynstaganden. Dessutom är hela personutredningsinstitutet individualpreventivt till sin karaktär med sitt fokus på att klargöra individuella omständigheter av vikt för valet av påföljd.

Den rättsliga logik domarna har att följa innefattar därför två olika komponenter, i sin tur sprungna ur olika straffrättsliga logiker. Påföljden skall bestämmas med hänsyn till straffvärde, återfall och brottslighetens art, vilket, möjligen med undantag för frågan om artbrottslighet, härrör från en rättslig logik baserad på förutsägbarhet. Skyddstillsyn kan väljas enbart med hänvisning till denna logik, men samtidigt skall en rad individuella omständigheter beaktas i de enskilda fallen. Dessa omständigheter blir då också såväl förutsättning för, som motiv till, att följa den tydligt individual-preventiva tanken bakom påföljden skyddstillsyn. Den rättsliga logiken används dock inte bara i den egna argumentationen, utan även för att bemöta frivårdens förslag. Detta blir tydligast när frivårdens förslag ifrågasätts, exempelvis när en skyddstillsyn inte bedöms uppfylla kravet på ett, åtminstone sannolikt, positivt utfall.

Frivården å sin sida utgår från en logik som är både allmänt socialt orienterad och kriminalvårds-specifik. Den sociala logiken ses i att personutredningen har såväl ett generellt socialt fokus under utredningen och ett terapeutiskt fokus i påföljdsförslagen. Den kriminalvårdsspecifika logiken ses bland annat i att påföljdsförslagen ofta riktas mot Kriminalvårdens programverksamhet och i de hänvisningar som görs till risk och riskbedömningar, även om detta varierar i tydlighet och omfattning. Utöver komplexiteten som denna sociala och kriminalvårdsspecifika logik innebär, förekommer också språkliga konstruktioner som lånats från den juridiska terminologin; exempelvis att *”skäl att frångå normalstraffet saknas”*.

Att lån också sker från frivård till domstol ses kanske tydligast när domstolen finner skäl att välja skyddstillsyn. I skyddstillsynsdomarna har frivården i ca 2/3 av fallen också lämnat ett förslag om skyddstillsyn. Logiken i frivårdens förslag är däremot inte rättslig utan terapeutisk i betydelsen att det är den åtalades behov av, motivation till och förutsättningar för återfallspreventiva åtgärder som styr förslaget om skyddstillsyn. Domstolarna använder i dessa fall oftast samma argumentation, samma begrepp och formuleringar som frivården och i vissa fall görs direkta citat ur person-utredningen. Det kan också noteras att denna terapeutiska vokabulär inte bara syns i de fall där domstol och frivård är av samma åsikt, utan även i de fall där det enbart är domstolen som förespråkar skyddstillsyn.

Kvalitet

I denna studie finns indikationer på att en tydlig och väl underbyggd argumentation i person-utredningen stärker den ”terapeutiska” logiken och att detta spelar roll för hur förslaget tas emot av domstolen. Det finns även exempel på det motsatta; när argumentationen inte är tydligt har domstolen lättare för att ifrågasätta förslagen. Kvalitet i någon mening kan därför inte uteslutas som en variabel i samspelet mellan frivårdens och domstolens logiker. Det finns också internationella studier som berört frågan om kvalitet. I en stor studie av personutredningar i Skottland fann man att frågan om kvalitet påverkade hur utredningen uppfattades av domstolen. Såväl domare som advokater ansåg att dålig kvalitet i en utredning ger en bristande trovärdighet. Men eftersom uppfattningarna om kvalitet och trovärdighet är komplex och omständighetsberoende drogs slutsatsen att: *” ‘Quality’ is, in this sense and to a significant degree, in the eye of the individual judicial beholder.”* (Tata m.fl. 2007, s. 19). Downing och Lynch (1997) har också visat att personutredare kan ha olika syn på vad som är god kvalitet, allt från att leva upp till uppsatta standards till att få igenom sina förslaget i rätten. Tata m.fl. (2008) har också fördjupat frågan om kvalitetens eventuella inverkan på utfallet. I Skottland har personutredningen till syfte att påvisa nyttan med påföljder i frihet i stället för fängelsestraff, vilket skall uppnås genom en hög kvalitet i utredningarna. Kopplingen mellan kvalitet och trovärdighet ställer höga krav på utredarna. De måste vara förtrogna med påföljdsbestämningsreglerna och dessutom kunna bedöma sannolikheten för en fängelsepåföljd i varje enskilt fall. I slutändan har dock frågan om kvalitet i utredningen inte någon nämnvärd inverkan på domarnas beslut eftersom domarna enbart är intresserade av utredningarna som informationsunderlag, inte som explicita påföljdsförslag. Ointresset för påföljdsförslagen förklaras i artikeln med hänvisning till domarnas juridiska äganderätt över påföljdsfrågan.

Hur kvalitet skall definieras och vilken roll den egentligen spelar för påföljdsbesluten i Sverige kan inte vår studie besvara. Vi kan dock konstatera att det finns stöd för att frågan om kvalitet i någon mån tillskrivs ett värde av domarna. Sammanfattningsvis kan man konstatera att det är en rättslig logik som styr påföljdsprocessen, men denna har vissa individualpreventiva, och därmed terapeutiska, komponenter snarlika den logik som frivården utgår från. Att lån av argument sker mellan de olika logikerna kan förklaras med att en löpande exponering för varandras argument över tid kan resultera i att argumentation och ordval blir snarlika. Detta är förvisso inte en jämlik relation eftersom frivården inte med någon automatik tar del av domstolens argument i domsluten. Det bör också påpekas att även om lån sker så är detta inte med nödvändighet ett tecken på konvergens mellan frivård och domstolarna. Frivården är, med utgångspunkt i sin terapeutiska logik, väsentligen mer restriktiv än domstolarna när det gäller att välja skyddstillsyn.

Riskbedömning

Kriminalvården har under senare år orienterats mot What Works och bedömningar av klienternas återfallsrisk och kriminogena behov. Detta skall också prägla personutredningarna och även om riskbegreppet ännu inte haft ett fullständigt genomslag så ingår explicita riskbedömningar allt oftare i utredningarna (Svensson och Persson 2011). Frivårdens logik är ur detta perspektiv mindre terapeutisk och mera kriminalvårdsspecifik.

Det visar sig dock att det är de individualpreventiva och terapeutiska argumenten som återspeglas i domarna, inte argument baserade på risk och riskbedömningar. Med reservation för ovanstående lån av argumentation, som i vissa fall inkluderar hänvisningar till att skyddstillsynen skall *”minska*

risken för återfall", så finner vi i domarna sällan några direkta upprepningar av eller hänvisningar till explicita riskbedömningar i personutredningarna. Inte heller de domare som intervjuats i denna studie tillskriver riskbedömningarna något större värde för rättens beslut i påföljdsfrågan. En domare beskrev sin syn på riskbedömningar i personutredningarna i förhållande till andra bedömningskriterier så här:

> *Och, ja, när man införde de här begreppen art, straffvärde och återfall, som är centrala för oss när det gäller påföljdsbestämningen… så egentligen är de här riskbedömningarna av rätt begränsat intresse*…(Domarintervju 2).

Det finns därför inget stöd i denna studie för att de bedömningar av risk och riskfaktorer som Kriminalvården lyfter fram möts av ett motsvarande intresse av domarna. Återfall ur domstolens perspektiv är mera en fråga om vad som varit, än om vad som kan komma att ske i framtiden. Trots detta finns frågan om återfallsrisk med i påföljdsprocessen, vilket illustreras av en annan intervju:

> *Alltså absolut, återfall är ju en utav våra stora frågor vid påföljdsvalet… Där tittar vi ju på, okej, vi tittar utifrån ett juridiskt perspektiv, men även ett allmänmänskligt – jag menar ser man en person som har flera åtalsunderlåtelser, kanske ingen dom på sig direkt, men flera stycken åtalsunderlåtelser för ringa narkotikabrott och så kommer något litet olaga hot och något straffföreläggande, och så kommer det en misshandel – då finns det ju i den personens liv på något vis en problematik som talar för att han kan komma ifråga igen för kriminella handlingar. Så den amatörmässiga bedömningen gör vi ju då utifrån sånt annat material som vi har, och det kan ju tala för att vi inhämtar en utredning i ett sånt fall* (Domarintervju 3).

En brottshistorik kan följaktligen indikera en framtida risk, vilket i sin tur kan motivera en personutredning. Samtidigt menade denna domare att prognos baserad på historia inte kan ligga till grund för själva påföljdsvalet.

Personutredningens funktion

Personutredningen har i stort haft liknande grunder och utgångspunkter i närmre hundra år. Parallellt med det har straffsystemet ändrats. När individual- och allmänprevention försvann som grunder för påföljdsbestämning blev brottets art och straffvärde istället centrala begrepp. När så sker förflyttas fokus från brottslingen till brottet, men denna förskjutning återspeglas inte i hur man genomför personutredningar. Utredningen har hela tiden varit en social utredning. På senare år har Kriminalvårdens fokus riktats mot att få till stånd tydligare riskbedömningar som kan ge en bättre grund för insatserna för de som blir klienter i Kriminalvården, men domstolen ställer inga liknade krav.

Personutredningen uppehåller sig vid förutsättningarna för skyddstillsyn, men domstolens behov av dessa bedömningar varierar utifrån vilken funktion en skyddstillsyn förväntas fylla. Trots lågt ställda förväntningar från lagstiftarens sida ser vi en rehabiliterande ambition hos många domare, även om skyddstillsyn också kan användas som lämplig påföljd när andra alternativ inte bedöms rimliga.

Personutredningens inverkan på påföljden är relativ till omständigheterna i varje enskilt mål, dvs. när omständigheterna så medger kan personutredningen påverka utfallet. Men eftersom omständigheterna utgörs av både straffrättsliga frågor (straffvärde m.m.) och bedömningar av den åtalades person, är utredningen samtidigt en del av själva grunden för hur domstolen bedömer dessa omständigheter. I och med att utredningen används i rättsprocessen får den ett visst genomslag och frivården är delaktig i att skapar sina egna klienter. Men frivården är mer restriktiv än domstolarna vad det gäller att skapa frivårdsklienter.

Frågan är därför hur domstolen använder utredningarna. Domstolen skall låta straffrättsliga frågor om straffvärde och brottets art samsas med mera svårfångade bedömningar av personliga förutsättningar och behov. Gränsen blir flytande mellan ideal om objektivitet och förutsägbarhet och preventiva ideal. Frivården har inte detta dubbla perspektiv att ta hänsyn till. Frivårdens fokus är rehabilitering i ett preventivt syfte, att förebygga risk för fortsatt brottslighet. Därför är såväl deras bedömningar av återfallsrisk som bedömningar av behov av och nytta med en skyddstillsyn

framåtsyftande och proaktiva. Men eftersom domstolen visat sig mindre intresserad av såväl riskbedömningar som de explicita påföljdsförslagen blir det enbart själva utredningen kvar. Här har vi sett att informationen i utredningen används som förstärkning av domstolens argument, både för och emot skyddstillsyn. Informationen i utredningen blir härmed en del av den juridiska processen, något som definitionsmässigt är mera reaktivt än proaktivt.

REFLEKTIONER ÖVER DE PRESENTERADE RESULTATEN

De resultat som framkommit här kan uppfattas på olika sätt om man tar del av dem såsom t.ex. forskare, jurist, representant för Kriminalvården eller för allmänheten. Projektet är genomfört utifrån finansiering från Kriminalvården, därför vänder vi oss särskilt till just Kriminalvården när vi här reflekterar över vilka lärdomar som kan dras av det som framkommit.

Det är fyra områden som särskilt bör uppmärksammas: personundersökningens funktion, frivårdens kompetens, påföljdsförslagens underbyggnad och frågan om relationen mellan lämplighet och genomförbarhet.

Personutredningens funktion

Personutredningar har en dubbel funktion i att både ge underlag till rätten för val av påföljd och till Kriminalvården för att verkställa påföljd. Detta kan tyckas vara ett linjärt samband, samma handling finns med i både bestämmande och genomförande av påföljden. Men det visar sig inte vara så enkelt. I arbetet med denna rapport har vi, liksom Ulla Bondeson (1977) och Magdalena Bondeson (2004), kunnat notera att dessa två funktioner inte är helt förenliga. I rätten skall en påföljd väljas utifrån *handlingar som har inträffat* samt de kriterier som råder för straffmätning och de personliga omständigheterna är av underordnad betydelse, om än att de vägs in. I Kriminalvårdens skall en redan definierad dom verkställas. Denna verkställighet skall dels baseras på kunskap om vad som kan medverka till att förbygga fortsatt brottslighet, dels på de faktiska resurser som finns att tillgå. För att kunna göra det vill man ha en framåtblickande bedömning av vad som skall kunna vara verksamt. Det är dock centralt att i personutredningen vara medveten om att den primärt fyller funktionen som information till domstolen. Först i nästa steg kan den verka som underlag för verkställighet. För bättre genomslag i rätten är det angeläget att utredningen och de förslag som lämnas kan relateras till de kriterier rätten har att förhålla sig till i påföljdsvalet. Detta är med hög sannolikhet en aspekt som kommer att få ännu större betydelse om påföljdssystemet förändras i enlighet med Påföljdsutredningens direktiv (2009:60).

Frivårdens specifika kompetens

Frivårdens inverkan på påföljdsvalet var ett huvudintresse i denna studie. Det visade sig dock tydligt att det är domstolen som bestämmer påföljden även i realiteten. Det är rätten som har tolkningsföreträde, som avgör när personutredning skall göras och som avgör hur den kommer till användning. Som noterats ovan är det viktigt att frivården här förhåller sig till de rättsliga aspekterna, *men utan att för den skull avsäga sig kompetensen att göra bedömningar av vad som är lämpligt för personen.* Detta är relevant såväl i dagsläget som i ett framtida förändrat påföljdssystem. Personutredningen kompletterar övriga underlag i rätten och genom att erkänna denna kompletterande roll kan frivården bli tydligare i argumentationen i utredningar och förslag. De rättsliga ramarna behöver då följas, men det är också viktigt att tydligt framhäva den *komplementära expertis* som personutredarna representerar, vilket relaterar till vikten av väl underbyggda påföljdsförslag.

Välunderbyggda påföljdsförslag

Påföljdsförslagen behöver vara väl underbyggda och konkreta. Även om frivårdens argumentation i många fall också används i rättens argumentation om val av påföljd kan man se att ett illa underbyggt förslag från frivården med lätthet kan förkastas av rätten. Om det inte tydligt framgår vad påföljden i praktiken kommer att innebära och hur det är relaterat till de kriterier rätten har att förhålla sig till vinner inte yttrandet någon reell uppmärksamhet. För att få genomslag i rätten är det därför viktigt att undvika schabloniserade uttalanden. I stället bör ett påföljdsförslag bygga på en *preciserad argumentation* som relaterar till välunderbyggda fakta som är centrala i förhandlingen och påföljdsvalet.

Lämplighet eller genomförbarhet

I personutredningarna förväxlas ibland frågorna om en påföljd är lämplig eller om den är genomförbar. En lämplig påföljd är en påföljd där de aktuella kriterierna är uppfyllda. En genomförbar påföljd är en påföljd som passar in i verkställande myndighets rutiner. Det förekommer fall där personer genom tidigare verkställigheter, eller annat, visat att det är rimligt att anta att det även en kommande verkställighet kommer att bli svår att genomföra, t.ex. att få till stånd möten under en skyddstillsyn. När detta föreligger är det viktigt att det i utredningen tydligt framgår dels huruvida *kriterierna för påföljden* är uppfyllda, dels hur *förutsättningarna för verkställande* ser ut. Förutsättningarna kan förändras och då är det viktigt att frivården också betonat vari problemen består.

REFERENSER

Lagtexter, förarbeten m.m.

Lag (1918:531) om villkorlig straffdom

Lag (1939:315) om särskild förundersökning i brottmål

Rättegångsbalk (1942:740)

Lag (1954:444) om personundersökning i brottmål

Brottsbalk (1962:700)

Lag (1964:542) om personundersökning i brottmål

Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

Lag (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål

Lag (2003:460) om etikprövning av forskning som avser människor

Proposition 1964:90 om personundersökning i brottmål

Proposition 1987/88:120 om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m. m.)

Proposition 1991/92:2 om lag om särskild personutredning i brottsmål, m.m.

Proposition 1997/98:96 Vissa reformer av påföljdssystemet.

Förordningen (1992:289) om särskild personutredning i brottmål, m.m.

Förordningen (1996:381) med tingsrättsinstruktion

NJA 2001 s. 86

Kommittédirektiv (2009:60) En översyn av påföljdssystemet

SOU 1956:55 Skyddslag. Strafflagberedningens slutbetänkande

Kriminalvårdens föreskrifter m.m.

FAK 1975:2 Anvisningar till personundersökare

KVVFS 1992:1 Kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter om särskild personutredning i brottmål

KVVFS 1997:7 Föreskrifter och allmänna råd om personutredning och yttrande i brottmål

KVVFS 2004:5 Kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om personutredning och yttrande i brottmål

KVVFS 2004:18 Kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om personutredning och yttrande i brottmål

KVVFS 2005:20 Kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om personutredning och yttrande i brottmål

KVFS 2006:15 Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd om personutredning och yttrande i brottmål

KVFS 2009:3 Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd om personutredning och yttrande i brottmål

KVFS 2010:4 Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd om planering av kriminalvårdspåföljd och häktesvistelse

KVFS 2011:4 (FARK PU) Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd om personutredning och yttrande i brottmål

Kriminalvårdens riktlinjer (2007:12) QF – Kvalitetsledningssystem för frivården

Kriminalvårdens riktlinjer (2008:21) Q-BoM – Kvalitetsledningssystem för Brotts- och Missbruksrelaterade program

Monografier, artiklar m.m.

Andrews, DA and Bonta, J (2007) *Risk-Need-Responsivity Model for Offender Assessment and Rehabilitation.* Public Safety Canada.

Beronius, Mats (1994) *Bidrag till de sociala undersökningarnas historia. Eller till den vetenskapliggjorda moralens genealogi.* Stockholm/Stehag: Symposion

Beyens, Kristel och Scheirs, Veerle (2010) *Encounters of a different kind. Social enquiry and sentencing in Belgium.* Punishment & Society, 12(3) sid 309–328

Bondeson, Ulla (1977) *Kriminalvård i frihet. Intention och verklighet*. Stockholm: Liber Förlag

Bondeson, Magdalena (2004) *Betydelsen av personutredning och yttrande i brottmål vid straffmätning och påföljdsval. Individualprevention enligt proportionalitetsprincipen*. Uppsats. Lund: Lunds universitet, Juridiska fakulteten.

Borgeke, Martin (2008) *Att bestämma påföljd för brott*. Stockholm: Nordsteds Juridik

Brottsförebyggande rådet (2010) *Frivården i Sverige En kartläggning Rapport 2010:10*. Stockholm, Brottsförebyggande rådet

Downing, Kevin och Lynch, Richard 1997: *Pre-Sentence Reports: Does Quality Matter?* Social Policy and Administration, Vol 31, No. 2 June, 1997

Esaiasson, Peter m.fl. (2007) *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad.* Stockholm: Norstedts Juridik AB

Gustavsson, Jan (2004) *Klienterna, frivården och samhället*. Norrköping: Kriminalvården.

Jacobsson, Maritha (2006) Terapeutens *rätt - rättslig och terapeutisk logik i domstolsförhandlingar.* Rapport Nr 52. Umeå: Umeå universitet, Institutionen för socialt arbete

Robson, Colin (2002) *Real World Research* Oxford, Blackwell Publishers Ltd. (second edition)

Svensson, Kerstin (2000) *Socionomers roll i påföljdsvalet. Vem dömer?, i Apropå, nr 1*

Svensson, Kerstin och Persson, Anders (2011) *Personutredningar: organisation, profession och (risk)bedömning*. Norrköping: Utvecklingsenheten, Kriminalvården

Svensson, Kerstin; Johnsson, Eva och Laanemets, Leili (2008) *Handlingsutrymme. Utmaningar i social arbete*. Stockholm: NaturochKultur.

Tata, Cyrus; Burns, Nicola; Halliday, Simon; Hutton, Neil och McNeill, Fergus (2008) *Assisting and Advising the Sentencing Decision Process: The Pursuit of 'Quality' in Pre-Sentence Reports* (November 2008). *The British Journal of Criminology,* Vol. 48, Issue 6, pp. 835-855, 2008.

Tata, Cyrus; Halliday, Simon; Hutton, Neil och McNeill, Fergus (2007) *'To Inform and Advise'? The Interpretation and Use of Pre-Sentence Reports in the Sentencing Process*. Paper Presented to the Annual Conference of the International Society for the Reform of the Criminal Law 2007: 20th Anniversary Conference

Övriga dokument

Kriminalvården: Remiss avseende förslag till ändrade KVFS avseende personutredning (dr.nr. 11-2008-008141)

Kriminalvården: Protokoll avseende Beslut angående försöksverksamhet med användning av särskilt formulär för personutredning samt yttrande enligt 5 kap. 9§ FriV. (dr.nr. 11-2008-008141)

Kriminalvården: Förhandlingsprotokoll (Dnr 19-2009-001635)

Regionala etikprövningsnämnden i Lund, Dnr: Etik:H15 2009/515

BILAGA - INTERVJUGUIDE

Frågeställningar markerade med en punkt är centrala, efterföljande är komplementära stödfrågor.

Inledande orientering:

- Egen erfarenhet av personutredningar?
- Hur, av vem och på vilka grunder fattas beslutet att begära personutredning?
- Bedömningskriterier:

  Finns det åtal där personutredningar är ”onödiga”?

  För lågt straffvärde? För högt straffvärde?

  Finns det någon ”lathund” för dessa bedömningar??

Om kvalité

- Hur ser en ”bra” PU ut?

  Finns en ”dålig” personutredning? Vad gör dem dåliga?

  Vad *måste* en personutredning innehålla? Vad skall vara utrett?

Om ”det nya”

- Märks ett ökat fokus på att explicit omnämna och bedöma risk?

  Betyder det nya formatet något? Vad är nytt?

  Hur förs diskussioner kring dessa frågor inom domstolsverket?

Risk och påföljdsförslag

- Vad tittar du på (i målet och kring den misstänkte) när det gäller att välja påföljd?

  Söker du efter indikatorer på återfallsrisk i en personutredning?

  Måste risken vara uttalad i personutredningen eller tolkar du själv utredningen också?

  Hur bedömer du vad som är ”bästa” sättet att hantera de risker som upptäcks?

- Hur tolkar du avsaknad av påföljdsförslag?

  Vad skapar trovärdighet i påföljdsförslaget?

  Vad betyder ett förslag om övervakning? Krävs det specificeringar??

Om nyttan

- Tillför en PU någon dimension som domstolen själv inte riktigt kan komma åt?

  Hur ofta följer du förslagen i en personutredning? Dina kollegor?

  Vad får dig att följa förslaget i en personutredning? Dina kollegor?

  Vad får dig att INTE följa förslaget i en personutredning? Dina kollegor?



Kriminalvården

www.kriminalvarden.se
601 80 Norrköping
Telefon 077-228 08 00
Fax 011-496 36 40